

روبنانی لیکتی

لیکوال

جیب اللہ رفیع

ارزانی پست و ادبی تولنه خویشکی (نونبار)

۱۹۸۹ع

Ketabton.com

د ارزانی پښتو ادبی ټولنی خوېشکی د مطبوعه اتوسلسله (٦)

روښاني ليکني

ليکوال

حبيب الله رفيع

ارزاني پښتو ادبی ټولنه خوېشکی (نوبار)

١٩٨٩ع

د کتاب نوم: روښاني ليکني
د ليکوال نوم: جيب الله رفيع
د کاتب نوم: سيد محي الدين هاشمي
د خپرېدو کال: ۱۹۸۷ع
د پريس نوم: جدون پريس پنبور
د چاپ شمېر: ۱۵۰۰
بیه: ۱۵۰۰ روپي

تہرون

دہ پستو د تاند شاعر، تپاند لیکوال

او

د ازرائی خویشکی د ادبی میراث پالونکی

کران

عبداللہ جنا عابد خویشکی

پہ

نوم

«ح - رفیع»

فهرست

مخ	سریک
۱	
۲	[۱] درو بنانی لیکن موخه او هلف
۴	[۲] درو بنانی لیکن ارخسنت او خصوین
۸	[۳] درو بنانی لیکن نایاوتی او کمیای
۱۰	[۴] درو بنانی لیکن پش نده کوی
۱۱	(۱) درو بنان خلی لیکنی او آثار
۱۲	۱- پشور رسم الخط
۱۴	۲- صراط التوحید
۱۶	۳- مقصود المؤمنین
۱۷	۴- فخر الطالبین
۱۸	۵- خیر البیان
۲۱	۶- حالنامه
۲۳	۷- درو بنان یونف صوری تألیف
۲۴	۸- مکتوبات
۲۵	۹- واجیدی شلوک

مخ

- ۲۶ -۱۰- درویشان شعرونه
- ۲۸ -۱۱- سرودونه
- ۲۹ -۱۲- فریحت المجتبی
- ۳۰ (۱) - خود پان
- ۳۱ (۲) - رویشان دوله بیکنی
- ۳۱ -۱۳- رساله غوشیه
- ۳۳ (۳) - درویشان دپیر و انی بیکنی
- ۲۳ (۱) - ارزانی
- ۲۵ -۱۴- داریانی پینوون
- ۳۸ -۱۵- داریانی بی نومه مجموعه
- ۳۹ -۱۶- دحضرت رسول خوب
- ۴۰ -۱۷- داریانی نثر
- ۴۱ -۱۸- چهار رما
- ۴۲ -۱۹- ۲۰- ۲۱- داریانی عربی، فارسی اوهند شرقی
- ۴۳ -۲۲- داریانی مکویات
- ۴۴ (۲) - ملا عمر
- ۴۵ -۲۳- د ملا عمر شعرونه
- ۴۵ (۳) - علی محمد
- ۴۶ -۲۴- د علی محمد شعرونه
- ۴۷ (۴) - میرزاخان انصاری

مخ	سرلیک
۴۷	۲۵- دمیرزاخان انصاری دپوان
۴۹	(۵) دولت لوانی
۴۹	۲۶- د دولت دپوان
۵۰	(۶) علی محمد مخلص
۵۱	۲۷- حالنامه
۵۲	۲۸- د علی محمد مخلص دپوان
۵۲	۲۹- رساله
۵۳	(۷) واصل روښانی
۵۳	۳۰- د واصل پښتو دپوان
۵۴	۳۱- د واصل الفنا می
۵۴	۳۲- د واصل دری شعرونه
۵۵	(۸) خواجه محمد روښانی
۵۵	۳۳- د خواجه محمد شعرونه
۵۶	(۹) کریمداد
۵۷	۳۴- د کریمداد پښتو شعرونه
۵۷	۳۵- د کریمداد پارسی شعرونه
۵۸	(۱۰) قادر داد روښانی
۵۸	۳۶- د قادر داد شعرونه
۵۹	(۱۱) اورکزی
۶۰	۳۷- د اورکزی شعرونه

افتاحیه

دارن انی پښتو ادبی ټولنې خو پښکي په منشور کې دا خبره هم لیکې شوې ده چې ټولنه به دا کوشش کوي چې ترخپله ورسه د پښتو ادب لمانځه کې د هر قسمه ادب، تاریخي، تحقیقي، مذهبي، عصري او ساینسي علوم او فنون راځایوي، او دې لپکه به د ټولنې د ملگرونه علاوه بهر د پښتنو عالمانو او اديبانو د علمي استعداد نه پوره پوره فائده اوچتوي.

دارن انی پښتو ادبی ټولنې د پان داپره د فخر او نان خبره ده چې دې لپکه مونږ د ټولو نه اوس د برې او کوزې پښتوخوا د پښتو ژبې دیوه زلمې، زیار کښ، معتمد، مایه نان او قدر او ورڅپړوال بناغلی سبب الله تفتیح وړ دگ یوه رساله «روبناني لیکنې» کومه چې هغوی په افغانستان کې د بایزید انصاری د یاد په لپکه په یو نړیوال سیمینار کې وپاندي کې و، خپر وو.

دې لپکه انانې پښتو ادبی ټولنه د حبیب الله رفیع صیب د دې پېر زوی په پېره پېره مننه کوي او امید لري چې د پښتو ژبې او ادب نور عالمان او محققین به د رفیع صیب په تقلید کې زمونږ مسزله حاصله افزایي وکړي.

مونږ د پښتو ژبې او ادب د میثاق اولوستونکو نه هم دا توقع لرو چې هغوی په زمونږ دې کار او رسالې ته په ډېر سترگه وگوري او مخ په وړاندې د تلوخته بهر اکرې.

والسلام

پروین مهاجور خو پښکی

صدر

انانې پښتو ادبی ټولنه خو پښکی ۲۳ اکتوبر ۱۹۸۶ء

سريزه

روبنان پير (۹۳۱-۹۸۳ھ) په خپل ديني ، ملي او سياسي غورځنگ كې ډېر زېور او سرتېري ملگري درلودل چې له دوى څخه ارزاني روښاني تر بايزيد را وروسته د دې ډلې دوهم مشر ؤ او دروښاني تصوف په بشپړتابه او روښانتابه كې يې پاخه او شورو ځاى اوچت كړي دي . ارزاني روښاني د پښتو ادب د موجودو تحريرو اسنادو په رڼا كې د دې وياپه هم لري چې دده د پوان د پښتو لومړنى لاس ته راغلى بشپړ د پوان دى او له دهنه دا سلسله را پيلېږي .

زه دخوېشكو درنو ادبي ملگرو ته مباركى وركوم چې د پښتوخوا د دې لوى روحاني ، سياسي او ادبي شخصيت -

د نامه د راتلونکي کولو له پاره يې دغه په نوم ادبي
 ټولنه جوړه کړې او په غونډو، منلو او نورو ادبي
 هلوځلو سرسپره د دې ټولني له خوا ادبي کتابونه او د
 کلاسيک او نوي ادب مجموعې او تذکرې هم خپروي.
 زه دوی ته په دې هم مبارکي ورکوم چې د ارزاني
 خوېشکي، په ياد د يوې خپرن غونډې (سيمینار) تاپيا
 هم لري او په دې سلسله کې کتابونه هم خپروي.

د ټولس کاله وړاندې د آزاد افغانستان په مرکز
 کابل کې د بايزيد روښان او روښانيانو په باره کې يو
 لوی نړيوال (عالمي) کنفرانس جوړ شوی ؤ، له نېکه مرغه
 ما هم په دې سيمينار کې علمي غږيتوب درلود او د
 «ښايي ليکنې» تر عنوان لاندې مې علمي رساله ورته
 ليکلې وه، چې په کنفرانس کې واوروله شوه، دفاع ترې
 وشوه او بيا لومړی د «آريانا» په تاريخي مجله کې او ورسې
 په هغه کتاب کې چې د «روښان ياد» په نامه ؤ او د ترتيب
 او اهماه افتخار يې زما په غاړه ؤ، خپره شوه. د مون
 تصميم درلود چې د سيمينار ټولې مقالې بېلې - بېلې په کتابي
 بڼه هم خپرې کړو، نو ځکه مو په کتاب سرسپره د مقالې
 د بېلو بېلو جن وو په بڼه هم چاپ کړې، خود نا وړ حالاتو
 له امله هماغلته په مطبوعه کې پاتې شوې او نشته شوې.

تقدیر داسې تېره کړې وه چې زما د دې مقالې خپرول
 د ارزاني خوېشکي ادبي ټولني له خوا تر سره شې، هداوو-

چې دوی له مانه دار زانی خوېشکې د سمینار له پاره رساله
و. غوښته او ما هم د دې متل په مصداق چې: « تیار د یار »
در وښایي لیکنې رساله ورته وپاڼدې کړه .

ما دا رساله دا سې وخت لیکلې چې در وښایانو د پښ
آثار لاپه لاس کې نه وو، نو ځکه مې اوس بیانوی نظراً
پرې وکې او په دې برخه کې نوي موندل شوي مواد
مې پرې وړ زيات کېدل خوله دې ټولوسره سره بیا هم
اعتراف کوم چې زما دا کار لاینه کړی دی ، اما په دې چې
په دې لاره کې لومړی قدم دی ناپه ډاډه کوم او په
همدې ډاډې د درنو لوستونکو مخې ته ندم ، د تېروتنو
بڅښنه غواړم او دار زانی خوېشکې ادبي ټولني ته یې د
« برگ سبز تحفه در وپش » په بنا وپاڼدې کوم ، خو یې -
تاسو درنو لوستونکو او علاقمندانو ته ورسوي .

په مینه

ح - رفیع

پېښور ، کون تاکال

۱۰/۷/۱۳۶۵ ل ۱۹۸۶ ع ۲/۱۰

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

په دې کوچني اثر کې مونږ تاسې ته دروسونې ادبي مکتب-
هغه آثار په لنډ ډول درې پېژنو چې تر اوسه پاتې پېژندل
شوي او زموږ لاسونو ته رارسېدلي دي .
داسې ښکاري چې د زمان توپر و بادونو د دې ادبي-
کلرار ډېر تاند کولو ته شو په شو کړي اوله بې رحمه
سپليوسره وېرې دي او يايې هم د ورکې غېږې ته
سپارلي چې دلتهون انتظار باسي .
مونږ دا همدغېت گڼو او په لنډ ډول تاسو
د رانه لوستونکي ورسره اشنا کوو .

[۱]

دروېباني ليکنو موخه او هدف

په دې خبره نقل مؤرخين يوه خوله دي چې دروېبانيانو دمبارزې موخه او هدف د پښتنو ملي خپلواکي او ملي حاکميت - تر لاسه کول او د دې مېرني ملت له غاړې نه د استعمار د څغ - لرې کول وو، خود دې سياسي ډگر په څنگ کې د وی د ادب او عرفان په ډگر کې هم سر لاري وو او د کار اېتکاري په لاس کې و، د وی سر بېر ه پر دې چې د تصوف تر وېښته سره مسألي خبرې لي پخپلو ليکنو کې يې خپله ملي موخه او هدف هم تعقيب کړی دی او پښتانه يې دې ته هڅولي چې يو ملي حکومت او مرکز ولري.

پير روښان داسې وخت په پېر کې پېچې په هند کې د پښتنو لوديانو ټولو اوکي نه منځه تللي وه او د بابر له خوا چې د ډياري پښت ناست و پښتانه له هند نه ايستل کېدل او په دې لېرې د کې دده کورنۍ هم له ده سره چې کوچنۍ ماشوم و -

، کاشی کرام ، ته راغله (۱۶) .

همداران کله چې بايزيد روښان وليدل چې کورکاني حاکمان
 يوه وځ پښتنه مېرمن ونيوله او ددې ويښتان يې د ژر ندي
 له پله سره وسترل ، چې ژرنده به څرخېده نو دا به هم ورسره
 چور لېده (۲) ، دې پېښې هم د بايزيد پښتني احساسات راوپارول
 او ددې ظلم او تېري په مقابل کې يې له قيام نه بله لاره ونه ليدله
 نو همدا وچې لاس په کار شو او د ژوند تر پايه پورې يې په
 مېړانه له دښته و سره مبارزه او مقابله وکړه .

روښانيانو سر پرې چې له دښته و سره د ډگر جنګونه
 وکړل ، د دوی په ليکنو کې هم دا هدف تعقيب شوی چې په
 ټولو روښاني ليکنو کې ځای په ځای دا هدف کله په صراحت
 او وانه خوله او کله بيا د رمز او اشارې په ژبه ليدل
 کېږي ، د دوی دا فکر له دې نه هم ښه څرګندېږي
 چې په تيراه کې يې دخپل ملي نهضت له پاره مرکز وټاکه ،
 ماليه يې واخيسته او دروښان زامنو پخپل نامه سکه
 هم ووهله (۳) .

(۱) حالنامه د بېلو- بېلو اخځونوله خولې .

(۲) : معارف ، ۱۹ ټوک ، ۴۳۵ مخ ، د پښتو ادبياتو تاريخ له خولې .

(۳) : مخزن ، قلمی نسخه ، ۱۱۲۲ هـ ق کال .

[۲]

د روښاني ليکنو اړخيت او خصوصيت

د روښاني ليکنو اړخيت له دې نه اهلکولای شو چې د دې ليکنو په وسيله په پښتو ادبياتو کې نوې نوي نوي نوي کيښودل شوي او دا ادب هم د بهي او فورم او هم د موضوع او محتوا له پلوه په نويو لارو روان شو.

د بهي له پلوه دا دې چې د په لاس کې معلو مانو له مخې:
- د خير البيان په وسيله لومړی ځل د پښتو د مسجع نثر نښت کيښودل شو.

- ارواښاني روښاني لومړی ځل په پښتو کې يو بشپړ دېوان سپرېښود.

- دولت لوانی روښاني لومړی ځل په پښتو کې رکعي - عرضي تطبيق کړل (۱).

۱۱ د تفصل له پاڼو وگورئ؛ د دولت دېوان، سرين، د استاد پوهاند عبدالشکور رښانيکه.

- روښاني شاعرانو لومړی ځل په پښتو کې الفنا مې پیل کړی .
 - دوی لومړی ځل په پښتو کې د یو خاص ډول صوفیا نه
 بدلوله پاره یوه خاصه بڼه او سبک وټاکه (۱)، او داسې نوښت...
 همدا راز د موضوع او محتوی له پلوه د دوی په آثارو کې په
 اسلامي تصوف نوې زیاتونې وشوې او دوی تصوف ته د :

- شریعت ،
- طریقت ،
- حقیقت ،
- معرفت ،
- قربت ،
- وصلت ،
- وحدت او
- سکونت .

آته پورې وټاکلې چې ټول په یوه خوله په دې لاره روان
 شول او پخپلو لیکنو کې یې د تصوف د اړخ پورې ونښتلې او
 وڅېړلې .

د دوی ادبي قدرت دومره زیات و چې مخالفینو یې هم
 له لیاقت او قدرت نه سترگې نشوې پټولای او اخوند دروېزه
 چې د دوی لوی مخالف دی او د کورکاني سلطنت په لاسه یې په
 دوی د کفر ټاټوبي لگولی دی ، هم د دوی په علمیت او ادبي قدرت

۱۵ : د تفصیل له پاره وگورئ : ادبي ستوری ، د لیکونکو تالیف ، (۱ - ۱۷ مخونه .

معترف دی، او پخپلو آثار وکې یې ځای په ځای د دوی د
لیاقت یادونه کوي.

اڅوند در وپزه د بايزيد ر و بنان په باب کله چې په کابل
کې بندي ؤ وایي :

« اما این ... صفت چون عالم بوده چندان مکر و تلبیس نموده
که سایر اعمال شریعت را پیشه گرفته ... » (۱)

په مخزن کې وایي :
« بايزيد چه بر په عقل پور ؤ ، د دنیا عقل یې چه پر ؤ ، -
هوښیاري او څیر کي یې چه پره زده وه ... » (۲)

« دا تاریک یو حکمتی ؤ ، کل دفتر د شریعت یې پخپل (اس کې) ،
همداراز د ارزانی په باب وایي :

« ... و ارزانی چون شاعر تپز فهم و فصیح زبان بود در
انواع ضلالت و بدعت شعر افغانی و فارسی و هندی و عربی
بیان کرده ... » (۳)

در و بنایانو ادبي متره (قدرت) له دې نه هم معلومولای
شو چې در و پزبان سره له دې چې د دوی کلک مخالفین وو، مجبور
وو چې د دوی لاره ونیسي، در و پزه مخزن د ده د آثار و په

(۱) : تذکرة الابرار والاشرا، اداره اشاعت سرحد، ۱۵۳ مخ.

(۲) ، (۳) : مخزن قلمی نسخه ، په ۱۱۴۲ هـ ق کې د عبدالغنی کاسي لیک، د لیکو کي دکتابونو.

(۴) : تذکرة الابرار والاشرا، ۱۴۹ مخ.

پيروي او رقابت په مسجع نش وليکه او حتی اعتراف يې وکړې:

«... و آن ... بزبان افغانی شعر میگفت و سب شرایع»؛

و علم و علماء میگرد و شعرهای لایعی به افغانان می نمود

پس این فقیر برخلاف او شعر افغانی آغاز کرد...» (۱۱)

او هم يې دده د فارسي آثار و لکه صراط التوحيد، حالتي

او نور و په مقابل کې تذکرة الابرار و الاشرار، ارشاد الطالبین

اونور وليکل او هم دده پيروانو د ارزاني، مخلص، ميرزا،

دولت او نور و روښاني شاعرانو د الفنامو په شان الفنا مې

وکښلې .

د روښاني ليکنو اهميت د ژبې او ويو (الفاظ) له پلوه هم

دېر زيات دی، ځکه ددوی په آثار و کې د پښتو دېر داسې

سوچه او په زړه پورې ويي (الفاظ) راغلي چې اوس له ژبې

نه وتلي او مړه شوي دي، حتی که يوازې د روښاني آثار و

له ويو نه قاموس ترتيب شې يو لوی قاموس کېږي .

[۳]

د روښاني ليکنونايوتي اوکميابي

له تاريخي سندو څخه دا هم ښکاري چې روښانيان ډېر لويه ډله وه او د دې ډلې زيات عالمان او پوهان ليکوالان او مؤلفين^{۲۲} خود دوی ليکنې ډېرې لږې لاس ته را رسېدلي او حتی په خپله دروښان د ليکنو په لږکې چې په تاريخي سندونوکې يادې شوي، داسې ليکنې شته چې يوازې نوم يې پاتې دی او نوره يې پسته نشته او هم دا زاني^{۲۳} ډېرې ليکنې تر اوسه ورکې دي او - يوازې په نامه يې پېژنو.

د دې علت هم دا دی چې دروښانيانوله دې کبله چې د روښانيانو د منطق په مقابل کې يې منطقي قوت نه درلود او هم په روښاني ليکنوکې د دروښانيانوله خوا پرې لگول شوي نورو نه موندل کېدل نو يوازې څه چاره يې داليدله چې د دوی آثار محوه کړي اوله منځه يې يوښي، پخپله دروښانه -

په دې باب حکم کېږي و :

« ... اما غرض ان توضیح قصه او (روښان) انکه رساله‌ها
و تصنیفها نیکه ازین ملحد مانده باشد اگر بدست اهل سنت -
و جماعت در افتد باید که به آتش بسوزند (بسوزانند) و بدان
معتقد نشوند ... » (۱)

داڅه چې اوس پاتې دي هم، له دې کبله چې روښان
د دښمن دې حربې ته متوجه وو او خصوصاً د روښان د
لیکنې زیاته ساتنه کوله، لکه «حالنامه» چې د خیر البیان «د
ساتنې په باب لیکي :

« دمیا روښان نوی شیخ عمر په یوه جنگ کې یوازې -
د دې له پاره تال و چې د خیر البیان نسخه یوځای ځنې پاتې شوې
وه، ټول لښکرې محطل کې او ترهڅې له هغه ځایه ونه خوځېده خو چې
کتاب نه و ورته وارسېدلی » (۲). او هم دیوې جگړې په برخه کې
ده مقصود المؤمنین «د ساتنې حال داسې لیکي :

« په دې وخت کې دښمن بیا حمله وکړه، جلال الدین د یازید
کثر زوی چې ورسره مقصود المؤمنین و ځان ابا سین ته -
وغورځاوه ... » (۳).

داو د روښان لیکو دنیا وټی علت او داو د روښان آثارو
د پاتې کېدو اعجاز!

(۱) مخزن، قلمی نسخه . (۲) حالنامه، ۱۷۹۸ یا ۱۷۹۹ (دینتو مجله، دینتو اکېډمې،
دوهه کال، څلورمه کچه، له اردو انسایکلوپېډیا آف اسلام مخد و آنت محمد شیخ لاهور د مکتب دینتو لپاره).
(۳) حالنامه، (روښانیان یا د مخلو تاریکیان، عبدالاکبر خان اکبر).

[۴]

دروېبنايي ليکنو پېژندګلوي

په دې ليکنه دروېبنايي ليکنو پېژندګلوي تر
څلوروسر ليکونو لاندې وړاندکېږي :

(۱) : د بايزيد روېبنا خپلې ليکنې او اشار .

(۲) : روېبناي ډوله ليکنې .

(۳) : دروېبناي ډير و انو ليکنې .

(۴) : روېبناي ډوله ليکنې .

(۱)

دبايزيد روښان خپلې ليکنې او آثار

بايزيد روښان پښتورپره چې د سياست د ډگر کې تږم دی
په ادب او عرفان کې يې هم روښانه رده تېره کړې و ه
او په خپل ناولونو کې ژوند کې يې ډېرې ليکنې کړې چې
حيثي يې پاټې او حيثي يې دنما يې سيليو ورسره وېرې دي،
نښې ښاني ښيي چې دده ليکنې دې له دې نه هم زياتې وي
چې اوس يې يادونې په لاس کې دي او يا يې نوم نومون غوږونو
ته رارسېدلی دی. په نورو قريڼو سره پرې اخوند دروېزه
خوخل دده د ډېرو رسالو اطلاع ورکړې ده :
« اين ماسد در باب طلب پير رساله هانوشته ... »^(۱)

(۱) مخزن ، قلمي نسخہ .

«... ورسايل بيار در باب الحاد تاليف نموده ...»
 همداران دځينې نوروما خذونو له ښکونو نه هم ښکاري
 چې ده د پېرې ليکنې کړې او دخپل مسلک د تبليغ له پاره يې هرې
 خواته استولى دي، ده په مغلوړو ژبو ليکنې کولای شوې او
 په پښتو يې شعر وايه، تر او سه يې چې کومې ليکنې معلومې
 دي، هغه دا دي:

۱- پښتو رسم الخط :

دولت لوامني دخپل د پوان په يوبيت کې ويلي دي:

افغاني لفظ مشکل و لوست کو پښ نه شه

ورته وشو کښنده ديارلس حرفونه

دا بيت ښکاروي چې پيرروښان د پښتو غږونو له پاره
 ځانگړي تودري رسني او تاحلي دي، سره له دې چې په ځانگړي
 ډول د ښان د ليک دود کومه رساله لاس ته نه ده راغلې
 خو د پيرروښان (تفصيل يې وروسته راځي) دور کې نسخې په
 تر لاسه کېدلو سره څرگنده شوه چې د دې نسخې د سر
 څو رس مخونه د ليک دود په باب دي، چې بنا يې همدابه
 دا رساله وي، خو په دې رساله کې د ټولو غږونو راغلي توري-

(۶) : مخزن، قلمي نسخه .

له ديان لسونه زيات او د پښتو حكاكې يې توري له ديارلسو نه كم دي .

د خير البيان د نسخې په مخنيو خورلسو پاڼو کې په عمومي توگه عام توري چې «ا، ب، پ، ت، ج، ح، خ، د، ذ، (د دال لاندې ټکي چې داوسنځ، غښ يې بنود)، ر، ز، ن، (چې داوسنځ تې لارځه غښ يې ورکاوه) پس (سین ته يې دلاندې درې ټکي ورکړي) ش، ص، ض، ط، ظ، ع، غ، ف، ق، ک، گ (د کاف سرته يې کچه ورکړي) او بل توري يې هم گ «ليکلي چې د توپير دليل يې نشته) ل، م، ن، و، ه، لا، ی» دی راغلي او د پښتو د خاصو غښونو توري يې د «چپ گڼ» په گڼون د وولس توري دي او که هغه مکرر ناپېژندل شوی گڼ «چې توپير يې نه ښکاري پکې و شمېرو، نو بيا د دولت له خوا يا د شوي ديارلس حرفونه پوره کېدای شي. (۱۱)

۱۱: وگورئ: د خير البيان د عکسي چاپ لومړنی مخونه، ۱۳۵۳ هـ ش .
داسې ب پښتني چې د خير البيان دوهم گڼ «د اورمپي ژبې د سيمو ځانگړي غښ (صوت) له پاره وضع شوی چې په دې حساب د دولت ديارلس حرفونه يا ډول په ځای دي . (د تفصيل له پاره وگورئ: د زمخري د خوشال بابا ، د ليکونکي تحقيق ، پښتو اکيډمسي، پېښور، ۱۹۸۵ ع .

د پښتو د ځانگړو غږونو د ادول توري په تېلو روښاني
 ليکنو کې راغلي او کومې قلمي روښاني نسخې چې لاس ته راغلي
 لکه خير البيان، دارزاني، دولت، ميرزاخان او نورو دېوانونو
 او هنروښاني نسخه چې دارواښاد دوست محمد پرې پښتانه
 کتابتون نه ترلاسه شوي، ټول په همدې ليک دود دي.

۲- صراط التوحيد :

صراط التوحيد د بايزيد روښان بل اثر دی چې په
 ۱۷۸ هـ ق کال يې په عربي او فارسي ليکلي او د خليفه په لاس يې
 اکبر بادشاه ته لېږلي و، خو دی دخپلو مريدانو په حلقه
 کې شامل کړي، اکبر ددې کتاب په ليدو او لېږلو خوښ
 شوی و او ۱۱۰

ددې کتاب يوه نسخه د پېښور د عجائب گره مهتمم ښاغلي
 عبدالشکور د پېښور د بالامان د فضل صمداني له کتابتون څخه
 ترلاسه کړې او په ۱۹۵۲ع کال يې په ۱۱۶ مخونو کې خپر کړې ده -

(۱) حالنامه: خير البيان، د مولانا قاسمي سريره، ۲۷۸ مخ، د پښتو ادبياتو
 تاريخ (د وهه ټوك) د استاد حبيبي، ۲۶۲ مخ، وركه خزان (د هره ټوك)
 دهېش خليل، ۱۹ مخ، روښانيان د مغولو تاريخيان، د
 عبدالاکبر خان اکبر، ۹۲ مخ.

خړلکه چې د کتاب لومړني اته مخونه نښته ، فوټرکنده نه ده .
چې په دې کتاب کې اکېن ياد شاه ته خطاب شوی او که نه ؟ او
که شوی په څه ډول ؟ دا پوښتنه هغه وخت حل کېدی شي
چې د دې کتاب کومه بله نسخه ترلاسه شي .

د کتاب په لومړيو پنځه ډېرش مخونو کې يې خپلې ژوند پېښې
په فارسي ليکلی او په پاچي کتاب کې يې يوه موضوع هم په عربي
او هم په فارسي راوړې ده ، د ځان پېژند کلو يه نه وروسته
پاچا يانو ته درې لارښوونې ليکي ، ورپسې په لومړي باب کې
د شريعت ، په دوهم باب کې د طريقت ، په درېيم باب کې د -
حقيقت ، په څلورم باب کې د معرفت او په پنځم باب کې د
سکونت خبرې کوي .

استاد حبيبي د هرات التوحيد عربي او فارسي دواړه
کمزورې کښي او وایي چې دی کورنې کوی چې خپل مقاصد
په آیاتو ، احاديثو او عربي مقولو ثابت کړي ،
مگر هغه احاديث چې دی په دې رساله کې رانقلوي
اکثر يې د علم او فن له مخې صحيح او ثقه
احاديث نه دي او ډېر لنډ منقولات يې
سد خبرې (۱) .

۳- مقصود المؤمنین :

مقصود المؤمنین د بایزید روینان بل اش دی چپ په
 عربی یی لیکلی او کومه نسخه چپ یی دارو اباد داکتر محمد شنیع
 خوبشکی لاهوری سره وه په هغې کې ترکیبو لاندې فارسی
 ژباړه هم شته، بله نسخه یی د حیدرآباد دکن په آصفیه
 کتابتون کې خوندي ده، او بله نیمکړې نسخه یی په غزنی کې -
 تر لاسه شوه چپ خای پر خای ترکیبو لاندې په فارسی ترجمې
 پر سره پښتو ترجمه هم لری. د دې اثر انتقادی متن
 داکتر میر ولی مسعود له مفصلې عربی مقدمې او تشریحاتو
 سره له اسلام آباد شخه خپور کړی دی. علامتر بایزید روینا
 دروینانی ردې او مسلک په برخه کې دخپل مشرن وی، شیخ
 عمر، په غونښتنه لیکلی چپ خای په خای یی ده ولدی العزیز،
 په نوم خطاب ورته کړی دی. د انسخه په ۱۲۲۲ هرق کال د
 دوهمې خور په خور لسم نېټه خطاطي شوی او د آصفیه
 د کتابتون نسخه له دې نسخې نه دوکالور ووسته کښل
 شوې ده (۱)

د کتاب ټول یوویشت بابونه لري چپ سر لیکونه یی :
 (۱) وعظ او نصیحت (۲) عقل، (۳) ایمان (۴) خوف (۵) رجا -

(۱) پښتو (د پښتو اکیډمی مجله، دوهم کال، خاور کبه، دحرم داکتر شنیع لاهوری مقاله)

د فارسی ژباړه -

(۶) نفس ، (۷) شیطان ، (۸) قلب ، (۹) روح ، (۱۰) دنیا ، (۱۱) آخرت
 (۱۲) توکل ، (۱۳) اوقات توبه^{اوله} ، (۱۴) نه تر (۲۱) ، باب پورې اته مقامات
 دی (۱)

د دې کتاب د لاهور نسخه (۹۵) پاڅی لری ، لیکې نستعلیق
 دی ، عربی متن یې په توره سیاھی او فارسی ژباړه یې په سره
 رنگ لیکل شوې ده . ۳۰۰

۴- فخر الطالبین :

فخر الطالبین د بایزید رو بنان یو بل اثر دی چې د وخت
 پاچایانو او حاکمانو ته یې د خپل تبلیغ او تلقین د فورویکنو
 او رسالو په لړ کې د خپل خلیفه ، یوسف په لاس دهنې وخت د
 بدخشان حاکم میرزا سلیمان ته استولې دی .
 د دې اثر یادونه په « حالنامه » کې شوې خونسخې
 یې په لاس کې نمنسته او نه خسرگنده ده چې دا کتاب په
 کومه ژبه و(۳) .

(۱) خیر البیان ، سرین ، ۲۹ مخ . د پښتو ادبیاتو تاریخ ، ۳۱ مخ .

(۲) د پښتو ادبیاتو تاریخ ، دوهم ټولګ ، ۳۰۰ مخ .

(۳) پښتو مجله ، د ډاکټر شفیق مقاله ، د خیر البیان سرین ، ۲۹ مخ .

د پښتو ادبیاتو تاریخ ، ۳۰۱ مخ .

۵- خیر البیان :

دبایزید و مینان د پرمهم او د پرمشهور کتاب خیرالبیان
دی او همدا کتاب ؤ چې داخوند در و پزه په سترگو کي اغزی
ؤ، او پري ليکلی يي وو:

«... چون مردم را بخود معتقد میساخت آن زمان ایشان
را خلوت میفرموده و ذکر میداده...»
او بیابلهای لیکی:

ه و این ملحد کتابی را تصنیف کرده و خیرالبیان نامید...
او چي په دې يي همخوانه سهرې نوي بيا ليکي :
« وايضا این ... کتابی را تصنیف کرده، بعضی کلمات
اورا بزبان عربی بلا ادراک ترکیب و ترتیب جمع آورده
و بعضی را بزبان فارسی و بعضی را بزبان افغانی و بعضی را
بزبان هندی اما هر کدام از این کلمات ناموزون و ناموافق
افتاده...» (۳)

په دې يي هم د زده تا و نه کمپري او پسې ليکي :
... و آخر خیرالبیان نام برده و چون معلوم ... و
مشحون از افترا و فساد بوده، فقیر آنرا شرالبیان نامید-

(۱)، (۲) : مخزن، قلمی نسخه

(۳) : تذکره الابرار والاشرار، ۱۳۸ مخ.

و آگر ۱۰۰ البیان نامند هم مناسب است (۱) .

د خیر البیان نسخې ورکې وې ، یوه نسخې چې دیوخل
 پیدا کېدونه ورسوسته بېرته یې پټې وه دلویدیخ العان د
 د ټیو بنګن په یوه کتابتون کې ومونده شوه او اوس هلته
 ساتله کېږي ، خیر البیان د دې نسخې د عکس له مخې په ۱۹۶۷ع
 د پېښور پښتو اکیډمۍ استنوخ او خپور کړ او عکسي نسخې یې
 د بایزید روښان د مېنې دخلور سوې کلزې د نهیوال سمینار
 په ویاپ نومون لاسونو ته راوړسېده ، او دریم نیمکې ی
 چاپ یې د کاتب الحروف په سریزه په ۱۹۸۵ع کال کې ښاغلی قاسم
 بنوی د پښتو ادبی مرکز سرای نور ټک له اڅخه ترسره کړی دی .
 د دې کتاب زیات اهمیت په دې کې دی چې دا د پښتولوړني
 بشپړه نوې کتاب دی چې موندنه رارسېدلې او د ژبې او ادب
 له پلوه خورا ارزښت لري .

دا اثر په مجمع نثر لیکل شوی ، چې دا نثر د عربي او بیاد فارسي
 له لارې پښتو ته هم راغلی ، او په پښتو کې یې لومړنی مؤسس
 بایزید روښان دی او په دې ډول نثر لیکل شوی لومړنی
 کتاب همدا خیر البیان دی ، د دې ډول نثر اغېزه دومره
 زیاته وه چې حتی د روښانانو مخالفینو هم ځان مجبور کاوه
 چې په دې ډول نثر لیکنې وکړي او خصوصاً داخوند دروېزه -

(۱) خیر البیان ، د پېښور پښتو اکیډمۍ ، ۱۳۰ مخ

مخزن د خیر البیان تر ساسم اغېز لاندې لیکل شوی دی .
په خپله بايزيد د دغه سبک د خوښولو سبب یو الهامی
غزب بولي چې ورنه وویل شوه :

« او بايزيد ! وکښه خیر البیان - په هسې الحان ، چې
یې به لوست سورة الرحمان » (۱) . او په همدې توگه یې د کتاب
تر پایه پورې د سورة الرحمان « آن ، آم » سجده ساتی ده او
د همدې ويلي دي رحمت د خدای په ده د احکام « عبارت یې
د د فبای الأربکما تکذبین » په انډول په خپل کتاب کې ځای په
ځای راوړی دی .

د خیر البیان ټول مطالب دیني او مذهبي دي او په ایتونو
او حدیثونو متکي ، او په دې اثر کې تصوف هم له روښاني نظره
چې اته مقامات لري ، خپرل شوي دي .

د کتاب ټول مطالب تدریوسل او دیارلسو (۱۱۳) لویو او وړو
سرلیکونو لاندې راغلي دي ، د کتاب د قلمي نسخې ټولې پاڼې
(۱۶۷) دي چې (۲۳۳) مخه کېږي ، لیکنی یې خاص ډول نستعلیق دی
په هر مخ کې یې یوولس کرښې راغلي او د هر مخ د لیکني سوړ
(۷۶) او اوښده (۱۳۶) سانتي متره دي (۲) .

(۱) خیر البیان ،

(۲) د دې کتاب د بشپړې پیژندنې لپاره وگورئ : داستاد حبيبي د پښتو-

ادبیاتو تاریخ ، د خیر البیان د پښتو چاپ سرچینه ، او د کابل عکسې چاپتون او سرچینې .

د « دبستان مذاهب » مؤلف او اخوند دروېزه د خيرالبيان په باب ليکلي چې د اکتاب بايزيد په څلور وژبو: پښتو، فارسي، عربي او هندي ليکلی خو په ياده شوې نسخه کې يې - يوازې څو مخونه څلور ژبيز وو او نور کتاب هغه شکل نه درلود لکه ياد شوی چې دی ، خوله نېکه مرغ په ۱۳۶۲ ش ۱۹۸۳ع کال د پښتوخوان محقق سناغلی زلمی هېوادمل هندوستان ته ولاړ او هات يې د هند د سالار جنگ په موزيم کې د - خيرالبيان يوه بشپړه نسخه و موندله چې سرتريايه په څلور ژبو: عربي ، فارسي، پښتو او هندي ژبو ليکل شوی او د جمله پلوه هم د لومړۍ نسخې د يې چنده ده ،

د نسخه (۴۴۸) پاڼې لري چې هر مخ يې (۱۷) کرښې دي او ميرزا محمد روستاني په ۱۰۷۹ هـ ق کال خطاطي کړې ده. د دې نسخې په خپرېدلو سره به چې، د سناغلي هېوادمل تر کار لاندې ده ، د خيرالبيان په باب نوې خبرې او انکشافات وشي (۴).

۶- حالنامه :

حالنامه هم د بايزيد روستاني مشهور کتاب دی ، چې بيا وروسته د ده د يوه مريد علي محمد مخلص په وسيله بشپړه شوې ده .

(۱) د هند د کتابخانې پښتوخطي نسخې ، زلمی هېوادمل ۱۰۷۹ - ۱۰۸۰ هـ ق.

ددې کتاب په اوله برخه کې د بايزيد د ژوند تفصيلي حالات راغلي او په نورو برخو کې يې دده د اولادې او مريدانو حالات ليکل شوي دي.

ددې کتاب يو نسخه د عليکې په ختيځ کتابتون کې په (۳۷۰/ ۹۲۰) نومره خوندي ده، او (۵۲۶) مخونه لري، له دې - نسخې نه د پنجاب يونيورسټي د کتابتون له پان هم يو نسخه نقل شوې ده (۱). او د پينځو اکیډمۍ پېښور په کتابتون کې يې هم يو نقل شته (۲).

په دې اثر کې لويه نيمگړتيا داده چې د پېښو کلونه نه پرکړه پکې ښودل شوي بلکه د نشت په شمېر دي، پېښې هم پرله پسې - نه دي، د حالاتو په منځ کې منظوم کلام شروع شوی، يوه خبره پر بېردي بلې ته وهانگي (۳). همداراز په دې اثر کې دا هم يولوی کې دی چې دهغه جگړو تفصيلات نه لري چې ده دخپل ژوند په وروستيو د وږنيو کلونو کې له غليما سو سره کړي و (۴).

- (۱) د پينځو ادبياتو تاريخ، ۲۹۸ مخ، پينځو مجله، ۲ کال، ۴ کڼه، د محمد شفيع دمقالې پښتو ژباړه، روښانيان د مغلو تاريخيان ژوند او واکمنۍ، ۲۶۰-۳۷ مخونه.
- (۲) د پينځو اکیډمۍ د مخطوطاتو فهرست (قلمی)، د کتابت الحرف ترتيب او تاليف.
- (۳) روښانيان، ۹۵ مخ. پينځو مجله، ۲ کال، ۴ کڼه، د دکتور محمد شفيع مقاله.
- (۴) پينځو مجله، ۲ کال، ۴ کڼه.

۷- درویشان یونومورکی تالیف:

دکا بل دخطي نسخو په کتابتون کې استاد حبیبی یو مجموعه موندلې چې په دې مجموعه کې یوه رساله یقیناً دبايزيد روښان تالیف ده او دده یوه سرید چې همدان نومېږي په (۱۰۲۳هـ ق) کال کښلې ده.

دا رساله د رساله غوثیه له نیمګړې نسخې نه وروسته په نیمګړي ډول شروع شوې او یو ځای په واضح ټکو پکې لیکل شوي دي:

« قال بلزید مسکین : مع الساکن ذکر الله فضیلة و ذکر الله فريضة لا یذکر للانسان شیء بغير معرفت الاسمہ و چون ترا از خدای پرسند ، چه جواب میدهی و چه جواب میگوئی؟ آن روز دروغ گفتن بکار نیاید و به دروغ نگذری و نجات نیابی که خدای تعالی به دروغ گویان لعنت گفته است کما قال فنجعل لعنة الله علی الکاذبین ... » .

داش هم لکه درویشان دحینو نورو آثارو غونډا په عربي او فارسي دی او دلیکوالی بڼه یې هم دده نورو آثارو ته ورته ده او چې په صراحت سره دبايزيد مسکین نوم اخلي دا هم دحین البیان ، صراط التوحید او مقصود المؤمنین سره سم دی او بل دلیل دادی چې دا رساله داسې ختمېږي :

” قال بايزيد مسكين ابن عبدالله : راحت روح کان وصف
الله و عذابه صفة البشرية ، فكل راحة يهلك عن الانسان
بخير وصف الرحمن .

اين رساله مختصر كردم تمام عاملا نش امن يابد جاويدان
تمت تمام شد ، كار من نظام شد ، اميد وار است بالطف
باري ، همدان ابن شيخ نعمت (۱) ، مرید ميان و سنان
انصاری تحرير في تاريخ ۱۰۴۳ ق (۲۱، ۲۲) .

د دی صراحت او نور و دلیلونو له مخی استاد اشر
د باين يد و سنان يو بل ورك اش كښي چې د دوی په لاس
را پيدا شوی او د باين يد و سنان د آثار و علاقمندان
و رسراشنا كښي ، خو نوم يې ت او سه نه دی ښكاره
چې دا دده كومه رساله ده ؟

۸- مکتوبات :

دا کترجهانگیر په اوړینتېل کالج مگزين کې په خپله
مقاله کې د و سنان له ليکنو څخه دده مکتوبات ، همدیاد کړی دی
خو څرگنده نه ده چې دا دده د نورو و ليکنو مجموعه ده -

(۱) اصل : نیعمت . (۲) اصل : (۱۲۳) خود همدان په هغه مهل کې
چې په همدې مجموعه لگول شوی داسه ۱۰۴۳ هـ او د مجموعه د همدې سرې
په لاس تر خیر البیان اتلس کاله پخوا ليکله شوی ده .

(۳) جیبی ، استاد عبدالحی ، د خیر البیان د عکسی نسخې سر زده .

اوکه مطلب يې حالنامه وي (۱) .

د تار يخو نو له دې ليکنو څخه چې بايزيد روښان
د شاورخوا حکمرانانو د دربارونو او د علماؤ مدرسو
ته دخپل مسلک په باب داستاخيؤ په لاس ليکونو استو لي
دا خبره تاييد پري چې دده مکتوبونه دې هم راټول شوي
وي او خصوصاً داچې ده دکابل حاکم ته دروښانيانو
د وژلو له کبله يو ليکلی پر وټست استو لي دی (۲) دا خبره
لاښه ټينگوي .

۹- واجيد دی شلوك :

د خير البيان مصحح او محشي بناغلی قاسمی ليکي چې :

« واجيد دی شلوك » د پنجابی يو منظوم کتاب دی چې
« اونکار ناتمه » ترتيب کړی ، د ځينې خلکو دا خيال دی
چې د دې ليکونکی همدغه بايزيد دی (۳) .

د اکثر محمد شفيع بيا وايي چې په تذکره الابرار کې ليکل شوي
دی چې د بايزيد د جوکيانو سره همدغه تړون و ، خو په حالنامه

(۱) قاسمی ، عبد القدوس ، د خير البيان سرين ، ۱۰ ، مخ ۴۰ .

(۲) په پښتو مجله کې د د اکثر محمد شفيع مقاله .

(۳) د خير البيان سرين ، ۵۰ ، مخ - .

کې په دې باب کوم واضح شهادت نشته ، خو که باينيد هم هغه واجيد وي چې شلوك يې نظم کړي (که د جاندر د انصار يا نو خيال ده) نو دا معلومېږي چې باينيد دعوامي هند روایاتو کافي علم لرلو او د حالناې د مرتب ځينې اشعار به يقيناً د هغه اش په بنا ليکلي شوي وي چې د شلوك اغېزه پرې شوې وه (۲۱) .

د باينيد روښان د ليکنو په لړ کې دا اثر د « وچيد ادي شلوك » په نامه ، د پښتو ژبې د زده کړې لارې « نوې کتاب هميا د کړي دى (۲۲) .

استاد حبيبي له دې کبله چې د دې اثر او د ملکو باتو پته نشته دا دواړه ليکني د باينيد روښان په آثارو کې نه شمېري (۲۳) .

۱۰- د روښان شعرونه :

تر اوسه د باينيد بشپړ شعرونه په لاس کې نه وو. خو د ځينو ليکنو له مخې دا اېټکل کېده چې ده دې بشپړ شعرونه هم ويلي وي .
لومړى به په کابل کې د روښان د بندې کيلو په باب د -

(۱) پښتو مجله ، د ډاکټر شفيع مقاله .

(۲) قاضى فضل غفران او گل افضل خان ، « د پښتو ژبې د زده کړې لار » .

پښتو اکيډمي ، د پېښور يونيورسټي ، ۱۹۷۱ع ، ۱۲۲ مخ .

(۳) استاد حبيبي ، د عکسې خيال بيان سرينه .

پښتو ادبیاتو د تاریخ دا روایت چې د محارف له خوځی یې لیکلی،
ولولو:

« میرزا محمد حکیم پیررو بنان په سیاہ چاه کې قیدی
کړی ؤ ، مگر پس له څو وخته چې یې وکتل دی هلته ژوند
او د پښتو اشعار یې په دغه تور زندان کې ویلي وو... » (۱)
اخوند دروېزه سرپره پر دې چې د مخزن په پای
کې د بایزید رو بنان د څلور ژبی خیر البیان یادونه
کوي د مخزن په سرینه کې دده د پښتو اشعارو په باب
لیکي :

« و آن ... بنان افغانی شعر میگفت ... و شعرهای
لایحی به افغانان مېخود ... » (۲)

دا روایتونه ښيي چې بایزید رو بنان بشپړ شعرونه
هم ویلي دي ، خو ځینې کسان دده خیر البیان شعرګڼي ،
نو ځکه له دې خبرو نه مراد خیر البیان بولي ، لیکن دهالنا چې
دا صراحت چې : « (بایزید) اول سهری ؤ چې پښتو قصیدې ،
غزلې ، رباعیات ، قطعی ، او مثنوي یې جوړ کړی ، چې دده
له اول ځینې کسانو یو-یو یادوه-دوه نظمو نه ویلي وو
او بس » (۳) په دې باب چې بایزید رو بنان بشپړ شعرونه-

۱: د پښتو ادبیاتو تاریخ ، د وهه ټوک ، ۲۷۲ مخ .

۲: مخزن ، قلمی نسخه .

۳: حالنامه : روښانیان د مظلوم تاریکیان ، ۱۳۵ مخ . پښتو مجله ، ۱۳۵۷ تر شمع مقاله .

ويلي او دشرونو د پوان يې درلود ، دهغ ډول شک خای نه -
پرېن دی .

همداراز د ر و بنانيان په کتاب کې د بايزيد يو فارسي
شعر هم قيد شوی دی چې بېکاري دا شعر هم له حالنامې
نه اخيستل شوی وي (۱) ، که څه هم شعري کې کمزوری دی خو
څرکندوي چې بايزيد رو بنان دوي شعرونه هم ويلى وو .
خو اوس د فرحت المجتبى ، له تر لاسه کېدلو نه څرکند شوی
چې بايزيد شعرونه ويلى او لکه حالنامه چې وايي قصيدې يې
انشأ کړي دي (۲) .

۱۱- سرودونه :

د حالنامې د بېکاري له مخې بايزيد رو بنان د پښتو موسيقي
په برخه کې هم لوی خدمت کړي دي او هغه دا چې په پښتو
موسيقي کې يې د سلوک او رزم سرودونه جوړ کړل او حالنامې
دده له خوا دا شپږ جوړ کړي سرودونه ياد کړي : ناسري -
(دهنا سري) ، پنځه پردې ، څلور پردې ، د جنګ آهنگ ، د
شهادت مقام . په بايزيد باندي سرود له ورو کوالی اغېزه
کوله او چې سرود به ويل کېده نو دی به په وجد کې راغی (۳) .

(۱) د رو بنانيان د مغلو تاريخيان ، ۶۸ مخ .

(۲) فرحت المجتبى وروسته در پيش نندل کېږي .

(۳) رو بنانيان د مغلو تاريخيان ، ۱۳۵ مخ . پښتو مجله ، ډاکټر شفيع مثال .

د «روښانيان» مؤلف د دوهم امير خسرو لقب وړکړی دی (۲۵)
په همدې توگه مونږ هم دده سرودونه ديوه اړخښتاک
اشپه توگه يادولای او قيدولای شو.

۱۲- فرحت المجتبیٰ :

دا د بايزيد روښاني منظوم اثر دی چې د ښاغلي زلمي
هېوادمل په زيار او هاند د علم نړۍ ته ور وپېژندل شو.
ارواښاد دوست محمد بې بيخ په کندهار کې د روښانيانو
مکتب يوه نيمگړې نسخه درلوده چې په ۱۳۵۳ ش (۱۹۷۴ ع)
کال پښتو ټولني ترې رااښوه او د روښاني رسالې په نامه
يې خپره کړه؛ بيا په کندهار کې ښاغلي زلمي هېوادمل
ددې کتاب تر دې نسخې بشپړه نسخه پيدا کړه چې هلته
ليکل شوي و: «د تصنيف د مياروښاني دی»، خو کله چې
دی هند ته لاړ، هلته يې د ديلي په ملي موزيم کې د همدې
کتاب يوه بشپړه نسخه ومونده چې نوم يې فرحت المجتبیٰ،
دی او په دې اساس ثابته شوه چې دا اثر هم مياروښاني
تاليف کړی دی. اثر سرتر پايه د قصيدې په بڼه، دلنديو
په سجع: «ينه» ويل شوی او روښاني تصوف يې روښان کړی دی.

«روښانيان»، ۱۳۶ مخ.

«خير البيان»، د حبيب الله رفيع سرينه، د قاسم بنوي چاپ، ۲۰ مخ.

١٠٦) «خوردان»؟

استاد حبیبی لیکي چي راورتي د خپل پښتوگرامر په سرپزه کې خیر البیان د «خوردان» په نامه یادګوی دی (١) خو سراف کیر و د دی پتهانز په اردو ژباړه کې په واضح ټکو لیکل شوی چې دبایزید د پر مشهور آثار خیر البیان او خوردان دي (٢) ، اما په دې برخه کې یې کوم سند نه دی وړاندې کړی .

کله چې په دې باب له استاد حبیبی سره وغږېد م هغوی وویل چې په دې نامه که دبایزید کوم اثر وي ، نو ښایي چې دا «خوردان» د «خوردې پاتې» او ښتی شکل وي

زما اټکل دادی که پیر روښان «خوردې پاتې» لري نو د ابه هماغه ټکو بات «وي چې وړاندې یاد شو» نو ځکه ما «خوردان» ته د بایزید د آثار و شمېره ورنه کړه او د سوالیې په نښه مې قید کړ .

(١) : حبیبی ، پوهاند عبدالحي ، د پښتو ادبیاتو تاریخ ، (٣٠ مخ

(٢) : سراف کیر ، پتهان ، د سید محبوب علی اردو ترجمه ،

پښتو اکاډمی ، ١٩٦٧ع کال ، ٢٨١-٢٨٢ مخونه .

(۶)

روښان د ولس لیکني

تر دې ځایه مو د بايز پيد روښان هغه لیکني او اشار
ياد کول چې پخپله نومون په لاس کې وو او يا د تاريخي سندونو
له مخې دده کتل شوي دي ، او س به نو هغه لیکني يادې کړو چې
په تر لاسه شويو نسخو کې د لیکوال نوم نشته خود اټکل له مخې
يې دده بللای شو:

۱۳/۱ - رساله غوثیه:

دا استاد حبيبي له خوا د بايز پيد روښان د يوه نومورکي
اثر د راپيدا کېدلو په برخه کې هو ويايي و و چې له دې اثر
سره ځينې نورې رسالې هم په يوه پښتې کې گڼلې شوي دي
چې په هغو کې يوه هم رساله غوثیه ده ، دا رساله د پای پاتې
نه لري نو ځکه يې مولف نه دی سېو دل شوی ، خو استاد حبيبي -

اټکل کوي چې د دې رسالې د ليکوالی د ډول او مطالبو ادا
د پير روښان آثارو ته ورته ده، که موږ د دغې رسالې شباغت
د روښان له نورو آثارو سره په مضامينو او ناوې عربي انشا
او ماتو کړو د دري منظوماتو کې وگورو نو ضرور د افکر پيدا-
کېږي چې دغه رساله غوشيه به هم د بايزيد تاليف وي (۱).

۱۱ استاد جيبی، د عکسی خیر البيان سر يزه، ۲۳-۲۴ مخونه.

(۳)

دروېبان پيروانو ليکنې

باينيد روېبان دېر پياوړي او ايماندار ملګري
درلودل چې ټول د سياست په ډګر کې سر بېره دادب او عرفان
په ډګر کې هم کې ندي وو او اکثر و يې لکه دده غوندې
پر دوو، درېو او ان څلور و ژبو ليکنې کولای شوې، چې
دلته يې د ليکوالو ملګرو په ليکنو غږېږي و:

«ارزاني»

دباينيد له تکړه ملګرو نه يوه ارزاني دی چې لکه
ده غوندې يې په څلورو ژبو کښنې کولای شوې او شعرونه
يې ويل، سر بېره پر هغو آثارو چې ده ليکلي، ځينې کسان -

و ابي چي د خير البيان په ليکلو کې هم لاس لري (۱)، او ميا-
رو و بنان پښتورليک دود رساله دده په سپارښتنه ليکلی ده (۲)
خو په خير البيان کې داسې برخې نه ليدلې کېږي چې هغه ډې
له بايزيد نه پرته بل چا ليکلي وي او خصوصاً داچې خير البيان
بايزيد رو و بنان په يو ازې ځان ليکلی له هغه وصيت نه هم
ښکاري چې حالنا هې قيد کې او ده خپلو ملګرو ته د مړينې
په وخت ويلې و چې ما هرڅه په خير البيان کې ليکلي او زما
لارښوونې د خير البيان په وسيله بشپړې شوې دي (۳) او
هم د رسم الخط د رسالې په باب دا خبره سمه نه ده ځکه
بايزيد پخپله د دې تور و ټاکل خدايي الهام بولي (۴).

دارزانی لياقت او علمي قوت دومره زيات ؤ چې
حتی مخالفينو هم سترګې نه شوې پرې پټولای چې ان -
احفند در وېزه هم دده فصاحت او تېز فهمي منلې ده (۵).
ارزانی په قام سمر بن ، نمنند ، خو بښکی او د قصور
اوسېد و نکی ؤ ، د پلار نوم يې برهان ؤ (۶) او دوه نور -

(۱) تذکره الابرار ، ۱۳۹ مخ . رو و بنان ۹۳ مخ او نور .

(۲) ورکه خزانة ، دوهم ټوک ، ۲۰۰ مخ او داسې نور .

(۳) پښتور (مجله) ۲ کال ، ۴ گڼه د ډاکټر محمد شفيع مقاله .

(۴) وګورئ د خير البيان د سرڅوړ لس مخونه . (۵) تذکره الابرار ولا شاره ، ۳۹ مخ .

(۶) د مطلب دده پخپل دېوان کې راغلی دی .

اديبان ملاعلی او ملاعمر چې دوی هم د پير روښان پير وان و
 دده ورونه وو (۱). عبدالحليم اثر يې له دې چې سند وښيي
 دده نوم محمد عزيز ارزاني ليکلی (۲)؛ د ارزاني ژوند دده
 دخپلې وينا له مخې تر يونز اولسم (۱۰۱۰) لېږدکال (هـ.ق) کال
 پورې يقيني دی:

داغزل په تاريخ ښکلی په حساب د دوست «دغو» دي

«غین» زردال «پي څلور» په شپږ يا حساب ده ووهي (۳).

ده هم لکه د پير روښان غوندي دېر آثار ليکلي
 چې تر اوسه يې دا ليکنې تر لاسه شوي او يا په آثاروکې يادې
 شوي دي:

۱/۱۴ - د ارزاني پښتو دېوان:

ارزاني په پښتوکې يولوی دېوان کښای دی چې تر ټولو
 بشپړ نسخه يې استاد جيبی ليدلی ده، داستاد جيبی د يادښت

(۱) د پښتو ادبياتو تاريخ، ۲۸۲ مخ.

(۲) د لغاتې رابطه او روحاني تړون، ۵۳۵ - ۵۳۷ مخونه. ښايي دا اسټيا

ښاغلی اثر ته د ارزاني له دې شعر نه ور پېښه شوې وي: دی پر خوښکوم کې عزيزه دواله نوم يې پران کې

حق دلته له عزيز نه په هېڅ ډول دامقصد نه راوځي، چې دادې دده نوم وي، بلکه
 دشعر نه دوی معناوي احيستې شو، يا دا چې د دوی کورنۍ په خوښکوم کې عزيزی يا عزيزېل
 دي او يا يې مطلب دادې چې د دوی کورنۍ په خوښکوم کې يوه درنه او مخزنه کورنۍ ده.

(۳) د ارزاني دېوان، ۸۸ مخ، د ښووا دکتابتون لاس کښلی نسخه.

له مخې دې نسخې او ييا پاڼې غزلې د رلو دې چې (۱۴۰)، مخه کېدلې،
 (۱۴۰)، پاڼې پخولو يې وې چې دوه سوه اتيا مخه کېدلې، په هر
 مخ کې يې پنځلس کرنيې وې، چې په دې شمېر يې ټول بيتونه
 شپږ زره کېږي. استاد حبيبي د نسخې د پېښور په بالاماني کې
 د سيد فضل صمداني په کتابتون کې ليدلې وه (۱)، د ده د ډېوان
 يوه بله نسخه د برتېش موزيم د پښتو په قلمي نسخو کې په
 (۲۴۹۶) نوم سره خوندي ده (۲)، بناغلي رښتین د نسخې دارناني
 په خپل قلم کښي (۳)، خو د برتېش موزيم په فهرست کې دا ټکي
 نشته، د دې ډېوان د يوې نسخې نقل د بېنوا په کتابتون
 کې هم شته (۴)، د دې ډېوان يوه نسخه د پېښور د موزيم
 په کتابخانه کې هم وه (۵)، د پېښور د پښتو اکيډمۍ په کتابتون
 او د محمد نواز خټک سره يې هم د ډېوان نسخې شته (۶)، او هم
 دارناني د پرش غزلې بناغلي هميش خليل د ورکې خزاني په لورې
 ټوک کې خپرې کړي دي (۷).

- (۱) استاد حبيبي قلمي ياد دښت. (۲) د برتېش موزيم د پښتو نسخې کلاک، مخ، ۱۹۶۵، ج ۱
 (۳) وگورئ: هېواد، ۱۹ کال، ۱۶۱۶ ګڼه، ۱۳۴۶ ل. د زمري ۲۳، د بناغلي رښتین پښتو دخل نسخې لړست
 (۴) په دې ليکنه کې له همدې نسخې نه استفاده شوې ده. (۵) پښتولو لورې کال، ۴ ګڼه، د مولانا
 عبدالقدوس قاسمي مقاله، د بايزيد وېبپاڼې مذهبي افکار، ۶۳، ورکه خزانه، لومړۍ ټولنه، ۲۹-۳۱ مخونه
 محمد نواز خټک دارناني ډېوان قلمي نسخې تر خپلې مړينې يوه اوونۍ وړاندې د پېښور پښتو اکيډمۍ
 ته له خپل مړ شپږ نورو آثارو سره وپېژېدله.
 (۷) ورکه خزانه، ۱۸۲ - ۲۰۸ مخونه.

دار زانی د دېوان ټول شعرونه د تصوف او سلوک په باب
دي او د وحدت الوجود درانه بحثونه يې په خونړه ژبه پکې
لنځستې او د کامل پير د موندنې سپارښتنه يې پکې کړې ده.

دی پخپله هم دخپل دېوان په باب وايي :

د فقير پښتو دېوان دی دادېوان حقانی خوان کي (۱)

بيا په همدې بولله کې وايي :

دی ریخته په څلور ژبو دی بیان په څو الوان دی (۲)

او ورپسې دخپل دېوان محتمليات پخپله پخپل شعر کې يادوي

سره له دې چې ښاغلی هميشه خليل په ورکه خزانه (۳) او استاد

حبيبي د پښتو ادبياتو په تاريخ (۴) کې دار زانی د اشعر د بايزيد

روښان او خيرالبيان په باب گڼي او وايي چې ار زانی خيرالبيان

ته دېوان ويلى دی ، خو دده دېوان له ژورې کتنې مخه دېره

ښه څرگندېږي چې فقير ده ځان ته ويلى نه بايزيد روښان ته

او پر دې سر بېره ټولو روښان شاعرانو له ځان سره د فقير کلمه

س او پرې او بايزيد روښان ته «مسکين» وايي نه «فقير» .

د فقير دېوان پښتو دی د سعدي دی له شېران

(۱) : دار زانی دېوان ، قلمی نسخه ، ۶۵ مخ .

(۲) : " " " " " " ۶۶ مخ .

(۳) : ټکر ری ، ورکه خزانه ، لومړی ټوک ، ۲۹۰ - ۳۹۱ مخونه .

(۴) : وگورکځ ، د پښتو ادبياتو تاريخ ، دوهم ټوک ، ۳۰۲ مخ .

دی خپله وینا منطق الطیر هم بولي او د لوی کلام (قرآن)
پښتو تفسیر یې هم بللې ده :

دغه شعردی لوستلی پر خپل من منطق الطیر (۱)

* * *

دی د لوی کلام کلام دی په پښتو کتابی تفسیر دی (۲)

۲۰۱۵ - دار زانی بی نومه مجموعه :

دار زانی پښتو دېوان د په لاس کې شخړې له مخې په ۱۰۶ مخ
کې ختمېږي او په یوه رباعي کې وایي :

دا دېوان دلته تمام دی کل ددین په اهتمام دی

چې د دین پښتو کلام دی بیان له حق اسلام دی

بیا له « بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ » نه وروسته یوه بله مجموعې

پیلېږي چې تر بلو بلو سرلیکونو لاندې یې په پرله پسې

څلورونو مطالب نظم کړي دي . تر اوسه په پښتو کې لومړي

شاعر دی چې په څلوریزو کې یې سره موندلې او اوږده مطالب

راوړي دي . د دې مجموعې سرلیکونه : « حمد ، نعت ، ادب ، مېوه -

داره ونه (خیر رسول) د حسن منصور و صف ، د ژوند او -

دا : د ازان دېوان (قلعي نسخه) ۸۷ مخ

“ “ “ “ “ “ “ “

او مه ڪېدلو بيان ، نصيحت ، اخلاص بيان ، طمع ، ڍنڍ بناي ۔
 مسلمانن بيان / دشريحت بيان اوله دي وروسته ڀي درويشاني
 تصوف اته پوري ڇپي لي ، دالله تعاليٰ پاڪ نوم يادول ، دفلڪ
 ڏگر دش بيان ، دمرگ بيان ، اوفوردي ۔ داجموعه دديوان له
 ۱۰۶ مخ نه وروسته ڇي ديوان ختم شوي شروع ڪبي او بياتر
 ۳۱۸ مخ پوري رسپدي لي ، خوبيا هم تدرسه شوي نه ده اوفورده نسخ
 نيمڪري ده ، له دي نه سبڪاري ڇي دارناني داجموعه ڇي د ۔
 روينائي لاري مهم مطالب ڀي پڪي وي لي ، ده ديوان نه زياته او
 لويه وه ۰۰

۲/۱۶ - دحضرت رسول خوب :

دحضرت رسول خوب دارناني بله ليکنه ده ڇي ديوي بي هي
 قلبي جموعي په اوومه برخه کي په ڄاڻگري موقه خوندي شوي ده ۰۵۱
 په دي نسخه کي په ۶۳ ببلو ببلو بدخو کي دپښتو ډيڇوانسيو
 ويناواله ويناوي راغلي دي او دڪلتور او اطلاعات وزارت
 په خطي ڪتابتون کي سائله ڪبي (۶۳) .

(۱) وگورئ : دپښتو ډيڇوانسي تڌگري ، حبيب الله رفيع ، دتاريخ اواب
 قولني خيرونه ، ۶۴ مخ .

(۲) دن ياتي پښتو ډيگوي لپاره وگورئ : ڪتاب مجله ، لومړي ڪال ، لومړي ڳڻډ
 (د ۱۳۵۲ ڪال ودي - غبرگلي) ، دپښتو ډيگوي لومړي مجل " دليکونکي مقالہ .

په دې رساله کې ارزاني د حضرت محمد (ص)، يو خوب تشریح -

کړې دی :

دا کيسه په دې څلوريزه پيل شوی :

واوړه، ای د آدم زوی و د خ به در شمی یوه لوی

که هغه خواري وویږي تا به بل کاندې له زوی

* * *

او د پای څلورین ه یې داده :

ارزاني ولې نه ژاړې خپل مقصود ولې نه غواړې

هوی ستا د عمر شپې څوک ولاړې دی څوک ولاړې

همدا کيسه د عبد العزى کاسی په جو ننگ کې د « فقير سيلان »

په نامه ^{د الفاظ په اړه تغیر} د افغانی ده ، خو له سبک ، جو پ سبت او څلوريزی توب

شخړې څرگند بڼې چې ويونکی به یې ارزاني وي .

۴/۱۷ - د ارزاني نشر

د ارزاني د نشر هم يوه کوچنۍ رساله شته چې د ده له بشپړ-

د پوان سر يوځای وه او استاد حبيبي خوښوونې ترې کړې دی (۲) .

۲۱، دا جو ننگ د بيانات افغانی په نامه په ۱۱۴۲ هـ ق کال په ملتان کې د عبد العزى

کاسی په قلم کېنل شوی او خطی نسخې د ليکونکي په کتابتون کې خوندي ده .
د زياتي پېژندګلوی لپاره وګورئ : ادبي ستوری د ليکونکي تالیف ، ۱۳۵۳ - پښتو ټولنه .

۲۲، دا ياد د ښارونه او وېبښاد استاد حبيبي ماته رسپارلی و .

په دې نثر کې هم لومړۍ ديني مسايل او د اسلام پنځه بناوې -
 بيان شوي دي ، بيا يې درو بناوې تصوف اته مقامات پکې څېړلي ،
 ورپسې يې روح څېړلې لکه : روح جاري ، روح مقيم ، روح امين
 روح قدسي او په دې پسې يې نور مسايل راوړي دي .

دارن آقي نثر د بايزيد روښان په نسبت ډېر روان ، خون
 له وينگ سره سم او سجع ډېر کمه پکې ده .

د دې نثر يو کوچنی ټوټه به د نمونې په توگه ولولو:

« ترو ذکر دې ورکه - د سړي اندامونه خدای کړي دي ،
 د هر اندام بخره شته ، سترگې خدای کتولره کړي دي او
 خله (خوله) خدای خبرولره کړي ده ، او پوزه خدای دم
 لره کړي دا ، او غوږ خدای او رېډولره کړي دي او پښې
 خدای يانه لره کړي دي او زړه خدای ياد لره کړي دي چې هيڅ
 دم د خدای له ياده مه يې تش نښاسه او مه يې وباسه . »

۱۸/۵ - چهار رما (۱):

اخوند در وېزه په تذکرة الابرار کې دده يو کتاب د -
 « چهار رما » په نامه هم يادوي (۱) ، چې استاد جيبې په پښتانه شعراً
 کې هم د انوم راخيستی (۲) ، خو پوهاند سبتي د پښتو ادب تاريخ -

(۱) : تذکرة الابرار والاشرار ، ۱۴۹ مخ .

(۲) : پښتانه شعراً ، لومړۍ ټوکه ، ۲۴ مخ .

کې د انوم پي له کوم سنده « چار ساله - چار زبان » سبو دلی (د) ، د ادبیاتو د تاریخ په کتاب کې پي بیا د انوم د راورتی په حواله « چهار رساله » کښای دی (۲) .

څرنگه چې د دې کتاب نسخې په لاس کې نشته نو نشی ویل کېدای چې اصلي نوم به یې څه وی ، البته کېدای شي چې اخوند دروېزه د کتاب لیدلی وي نو ځکه یې « چهار ما » بللی دی .

۱۹-۲۰-۲۱-۶-۸۷ - د ارنانی عربي، فارسی او هندي شعرونه

اخوند دروېزه لیکي :

« ارنانی چون تېز فهم و فصیح زبان بود ، در انواع ضلالت و بدعت شعر افغانی ، فارسی و هندی و عربی بیان کرده » (۳) .

ارنانی پخپله هم وایي :

دی ریخته په څلورثبو دی بیان په څو الوان دی (۴)

* * *

یا : هرغزلې د دل تارې پي او بدلی دا چو تارې

په څلورثبو او بدلی دارنانی افغان کښار دی (۵)

(۱) : د پښتو ادب تاریخ ، ۳۷ مخ .

(۲) : « پښتو ادبیاتو تاریخ » صدیق الله ، د رښتین ، د ادبیاتو پوهنې د څلوردم ټوکي له پاڼې ۹۰ د پوهنتون گسترې چاپ ، د ارنانی برخه .

(۳) : تذکره الامرار والاشرار ، ۱۴۹ مخ .

(۴) : دارنانی دېوان ، ۶۶ مخ .

(۵) : دارنانی په قلمی دېوان پورې نښتي مجمره .

حافظ عبد القدوس قاسمی لیکي :

» ده په فارسي ، هندي او پښتو درې ژبو کې شاعري کوله
او په هره ژبه کې يې يو ډېوان لرو ، دده فارسي او هندي
اشعار لاوردک دي (۱) .

ښاغلی همېش لیکي :

» ان ن آئی دخپل دور یو فصیح او بلیغ شاعرؤ چې دپښتو
نه يې علاوه په فارسي ، عربي او هندي کې هم اشعار ويلي
دي ، بلکه په دغه درې واپه ژبو کې يې لکه دپښتو ډېوانونه لکلي دي .
دي « (۲) .

دا ټول پخواني او اوسني روايات څرگندوي چې ده هم
لکه خپل پير ميانو ښان غوندي په څلور و شربو وينا كې
خوله بده سرغه چې د عربي ، فارسي او هندي اشعارو بېلگي
يې لاتر اوسه نه دي شلاسه شوي او دا ډېوانونه يې ورك دي .

۹/۲۲ - د ارزاني مگويا ت :

د د و ښاينانو ډېرې خبرې په رمز او اشارو دي او خصوصاً
ارزاني هرځای وايي چې زما خبره رمز او اشارو ده ، نه پوره
خبره نشم کولای او له ډاډه حال نشم و يلاي :

(۱) : پښتو مجله ، لومړی کال ، څلورمه گڼه (۴۹۵۹) .

(۲) : ورکه خزانه ، لومړی ټوک ، ۳۹ مخ .

د فقیروینا د سرسه رښتیا نه وایي د ترسه

نو په دې اساس دده په شعر و نوکې داسې خبرې هم راغلي چې هغه باید هرچاته و نشي ، کله چې یې دا دیوان -
نښتیا و نو دا مگويا ت شعرونه به یې ترې بلل کړي اوله ځانه سره یې خوندي کړي دي ، په دې برخه کې دی پخپله صراحت -
کوي :

دال - د دې دېوان خبرې کُل د ز په دی مرغلرې

واړه کو (ی) یې دي پیلې کُل مگويا شوې ځنې لري (۱)

او دا صراحت ښيي چې ده به د مگويا ت مجموعه بېله جوړه کړې
اوله ځانه سر ساتلې وې ، کاش دا خبرې هم تر لاسه شوې وای چې
د دوی دن په له اصلي خبرونه خبر شوي وای !

(۲) ملا عمر

ملا عمر خو پشکي دار زانی و وړ دی ، دی هم
د علم او قلم څښتن گڼل شوی ، په تذکره الابرا د
او حال نامه کې یې نوم راغلی او وړوستیوا ځنو
هم یاد کړی دی .

۱۱: د ار زانی دېوان ، قلمی نسخه ، ۹۹ مخ .

۱/۲۳ - د ملا عمر شعرونه:

د ملا عمر شعر و نه تر او سه چهرې نه و ولیدل شوي، يوازې
 استا دحيبي دپښتو ادبياتو په تاريخ كې كښاي چې دده او دده
 د بدل وروړوړ علی محمد په شعرونو به ددې اثر په درېيم ټوك
 كې خبرې وكړو ۱۱، ۱۰. تر او سه دپښتو ادبياتو د تاريخ درېيم
 ټوك نه دی خپور شوی، نو ځكه د ملا عمر شعرونه د چا لاس ته
 نه دي رسېدلي، له ماسره د عبد الغني كاسی د «بیانات افغانی»
 په دوهمه برخه كې د عمر په نامه یو نظم شته، د دې جوگ
 زياتي وينا وي د روښانيانو ښكاري نو ځكه نه دا ټكل له مخې
 دا شعر د عمر روښاني «گڼم او دا چې د فكر او محنتی له
 مخې هم دا شعر د روښانی شعروان د مكتب ښكاري، دا ټكل
 لاسپې پيا وړی كوي، د دې شعر كسر دادی:
 دكورغه تنگه خونه، چې دريڅه شته نه يې وروښه
 په كور كې دېد انو ښادى نشته لور د لور، عذابونه

(۳) علی محمد

ملا علی محمد دارن آبی بل وروړدی، دی هم ښه ادیب
 او د خونې وينا خاوند دی، په تذکرة الابرا او حالنامه كې يې

(۱۱) وگورئ: دپښتو ادبياتو تاريخ، ۲۸۲ مخ.

نوم راغلی او ور و ستیوا خنوخو نف صم بنو دلی دی .

۱/۲۴ - دعای محمد شایسته:

ماتہ د عبد الغنی کاسی له جونگ نه دمیا علی محمد په -
 نامه هم یو نظم لاس ته راغلی چې په ادب ستوری کې مې
 خوندي کړی او اټکل کېږي چې دا شعر هم دده دی (۱)،
 حینې کسانو د حالنامې بشپړې وونکې علی محمد مخلص او دا
 علی محمد یو بللی دی، خو څرنگه چې دا زاتې پلار دده د
 خپل صراحت له مخې برهان نو مېده نو ځکه ددی علی محمد
 پلار هم برهان دی، سره له دې چې د حالنامې در اغونډونکي
 علی محمد پلار دده د خپل صراحت له مخې ابا بکر کندهاری
 دی نو ځکه دواړه علی محمد، یو تن نه دی او د مخلص مخلص
 هم باید دیو له نامه سره مل کړو، نه د دواړو.

د عبد الغنی کاسی له جونگ نه دمیا علی محمد تر لاسه
 شوی شعر چې په قوی اټکل د همدې علی محمد دی یو
 خاص ډول جوړېښت لری، تصوفی مطالب پکې راغښتل شوي
 او د شعر جوړېښت یې داسې دی چې په ویلو سره یې سړی
 دیو له خاص آهنگ احساس پکې کوي او دا ښيي چې دا
 او دنور و شاعرانو دې ته ورته شعرونه به چې په دې -

(۱) : وگورئ: ادب ستوری، لومړی شاعر.

جو تک کي خو ندي دي په خاصو صوفيانه حلقو کي په يوه خاص
 وزن ويل کېدل (۱) او چي يوځل بېرته تر شا وگورواو د
 بايزيد روښان له خوا د سرودونو د جوړولو په برخه کي -
 دده له خوا د سلوک د سرود ايجاد راياد کړو نو بيا دا اښکل -
 هم کولای شو چي دا خاص ډول شعرونه به له همدغه سرود
 سره چي بايزيد روښان ورته جوړ کړي وو، ويل کېدل
 اوروحی تزکیه به يې ترې تر لاسه کوله (۲) او هم د دې
 جونگ هغه شاعران چي شعرونه يې د علي محمد دی شحرته ورتي
 دي، روښاني شاعران گڼلای شو.

(۴) ميرزاخان انصاري

ميرزاخان انصاري د بايزيد روښان لمسی او د
 روښاني تصوف او لارې روښانوونکی شاعر دی.

۱-۲۵ - دميرزاخان دېوان:

دميرزاخان انصاري دېوان د دې برخې لري، دده
 دېوان په لومړني برخه کي يوه او بده الفنامه ده، بيا -

(۱) : د دې صوفيانو حلقې په باب وگورئ: ادبي ستوري له ۱- ۱۷ مخ پوري:

(۲) : وگورئ: په همدې رساله کي د روښان د ليکنو او آثارو برخه.

بولی (قصیدی)، او ورپسې بد لې (غزلي) راغلی دي، د چاپي نسخې
ټوله پاڼه يې ٢٥٢ پوځي دي (١).

د ميرزاخان انصاری د دېوان نسخې د لندن، پېښور، کابل
او په حینو نورو کتابخانو کې شته، خو نسخې يې په برتېش موزيم
کې خوندي دي، د دې نسخې يې د پينځو ټولني په کتابتون کې يوه
يې د اطلاعاتو او کلتور وزارت په خطي کتابتون کې، يوه يې په
کوټه کې د سيال کاکړ په کتابتون کې او يوه نيمکړې نسخه يې
د ليکونکي په کتابتون کې ده او نورې نسخې يې هم په
بېلو- بېلو کتابتونو کې شته، يوه نسخه يې چې د دوو نسخو
له مخې ترتيب شوې ده په پخوانو په ١٣٣٢ هـ ق کال د کند هاري
تاجر انوله خوا په لاهور کې د دېوان ميرزا هداغايي په
نامه خپره شوې ده، او هم يې يوه نيمکړې نسخه هېس خليل
په پېښور کې خپره کړې ده او بيا يې نسبتاً بشپړ متن په ١٣٥٤ هـ ق
کال پينځو ټولني د خو خطي نسخو تر مقابلي وروسته
چاپ کړی دی. د دې دېوان خو خوښونې د روسي ختيځ پوهانو
د ورن په مجموع کې هم خوندي دي (٢)، په چين بې نظير گلشن رو
کې يې هم دوو يانا خوښونې راغلي دي (٣).

١: د دې نسخې د لياقتي پېژندگلوي لپاره وگورئ: د نېري د ١٣٥٢ کال په لاکيون

کې د ليکونکي مقاله.

٢: وگورئ: د ورن مجموع «کيسستوماتي» د ١٨٧٧ع کال چاپ ٢٥٢-٢٧٣ مخونه

٣: وگورئ: د پينځو پخوانو نڅو کې، د ليکونکي اثر وروستيو برخو.

دمیرن اځان انصاری په شعر کې هم روښانی لاره او
 مسلك تشريح شوی دی او شعر ونه یې د ژبې له پلوه هم دارحُبت
 وړ دی -

(۵) - دولت لوانسی

دولت لوانسی د پښتو یو خون ژبی شاعر، دمیا روښان
 مرید او د دېوان خاوند دی، اتهکل کېږي چې دلسمې پېښې
 په دوهمه نیمایي کې به نېرېدلی وي .

۱۲۶ - د دولت دېوان :

د دولت لوانسی نه یو لوی دېوان پاتې دی چې بدلي، بوللي،
 لومړي، دوه ايز (مثنوي)، او د شعر نور ډولونه پکې خوندي دي،
 تر اوسه لومړی شاعر دی چې په رکنی عد و موسمی پانکي -
 ویلي او موب ته را پرې ایښي دي (۱)، دده د دېوان یوه نسخه
 په برتېش موزیم کې خوندي ده، دوی نسخې یې دهند درامپون
 په رضا لایبریري کې، یوه یې په کابل او بله د غزني د لېبرونې
 په کتابتون کې ساتله کېږي (۲).

(۱) : د تقییل له پاره وگورئ؛ د دولت لوانسی دېوان سرین، داستاد رشاد لیکنه .
 (۲) : د دې نسخې پته ماته کران ملگري بناغلی هېوادمل له بلو پهلواخرونو مخ تراسر کېدې

یوه نسخه یې دهند په د لایبریری کې شته (۱)، او چاپي نسخه یې لومړی ځل د پښتو ټولنې له خوا د بایزید وښان د نړېوال - سمینار په ویاړنمون لاسوته راوړسېدله .

دده شعر هم لکه دنور و وښانی وینا و الوغوندي د تصوف او سلوک له بحثونو ډک او د وښانی لارې د وښانولو په برخه کې لکه دنور و وښانی آثار و غوندي یو اکوټور او د پښتو شعر خون اشر دی .

دده دېوان پنل او په درېو دفترونو ویشل شوی دی، دی هم دنور و وښانیانو غوندي الف نامې لري او دشعر محتوی یې دنور و وښانیانو سره توپیر نه لري . د دولت نوري لیکنې تر اوسه نه دي پېژندل شوي او زموږ په لاس کې نشته .

(۶) - علی محمد مخلص

علی محمد مخلص د ابا بکر کند هاریان وی او د حالنامې راغونډو و نکی یو و وښانی لیکوال او شاعر دی . دی په - و وښانی شاعرانو کې زیات شهرت لري ، میرزاخان انصاری او دولت وښانی یې یادونه کړې او د خونې وینا خاوند یې گڼی دی .

(۱) دهند په کتابخانو کې د پښتو خطي نسخې ، ۶۵ - ۶۶ مخونه .

۱/۲۷ - حالنامه :

په حالنامه کې بايزيد روښان خپل حال ليکلی ؤ (مورن مخکې خبرې پرې وکړې) بيا د اکټاب د اورنگ نېب په وخت کې دده يو عالم سرید له سره راغونډ کړ او د روښانيانو پاتې احوالونه يې پرې ورنزيات کړل. د حالنامې په يوازېځه نسخه باندې چې د عليکې په پوهنتون کې ساتله کېږي ليکل شوی :

« حالنامه ميا روښان مشکل آسان از تاليف علو خا شينواری »

خو په سرينه کې د مؤلف نوم علي محمد کندهاری د اباکرنو د دی،

خينو اخونو د استرې علی محمد دارزانی ورو بللی

دی، خو دارزانی او د دې علی محمد د پلرونو د نامه سر بېلتون

دا خبره يې باوره کوي او مورن مخکې خبرې پرې وکړې .

همداراز دا علی محمد خان د بايزيد انصاري دکورنيز مريد

او خادم گڼي نه پخپله د بايزيد، سر له دې چې علی محمد

د بايزيد د لارې او سترگمل ؤ او کله چې روښان پير ارزانی

هند ته و استاوه نو علی محمد او ملا عمر چې دارزانی وروڼه

و، همدلته ورسره پاتې شول (۲) د حالنامې په سرينه کې -

علي محمد په دې ټکو ليکي :

(۱) : کابل مجله، ۱۳۴۳ هـ ش کال، دوهمه گڼه، د ميا روښان حالنامه،

د ښاغلي رښتين ليکنه.

(۲) : تذکره الابلد، ۱۴۹ مخ (د اټلوي چې ارزانی له بايزيد نه ولاړ، خو حالنامه وايي چې

بايزيد و استاوه .)

«الحمد لله، حمداً كثيراً - بعد حقير فقير على محمد ابن ابا بكر قدس سره
 مرید و خادم خاندان باین پیدانصاری قدس الله سره العزیز...»
 د حالنامې میکر و فلم د کابل پښتو ټولنې او د پښتو پښتو
 اکېډمۍ ته را رسېدلی او بنايي چې په سپهر لوسرې يې دروښانیا نو
 په باب ډېرې نورې تاریکې هم روښانه شي.

۲۸/۲ - د عالی محمد مخلص د پوان:

میرزا خان انصاری او دولت لوانی د مخلص مخلصانه -
 یا دونه کوي او شاعري يې ستایي . د دده د پوان نسخې ډېرې
 کمیابې دي ، یوه نسخه يې په برتاش موزیم کې په (۶۷۵۶) نومره
 خوندي ده (۲) او هم دروحانی رابطې او روښانی ترون کتاب
 له اخځونو (مأخذونو) څخه ښکاري چې د مخلص د د پوان کومه
 نسخه د دې کتاب له مؤلف سره هم وه او دده یو نیم غزل يې -
 تری را خستی دی (۳) .

۲۹ رساله:

دایوه متنوره تصوفی رساله ده چې منظومې برخې هم لري
 د دې رسالې یوه خطی نسخه د بکال ایشیا تک سوسایټي په کتابتون -

(۱) : کابل مجله ، ۱۳۴۲ هـ ش کال ، دوهمه کچه .

(۲) : وکړوځا : د برتانيا د خطي نسخو کتلاک ، د ۱۹۶۵ کال چاپ .

(۳) : وکړوځا : د روحانی رابطې او روحانی ترون .

کې خوندي ده چې (۱۳) پاڼې لري او مخلص خپل نوم داسې پکې راوړی دی :

و مخلص، ته يې څرکد په هر اوان کـــ
مرگ، ژوندون، حشر، قیامت څو مقامات ته (۱)

(۷) واصل روښاني

واصل يو بل نامتو روښاني شاعر دی چې په يوولسمه

هجري پېړۍ کې يې ژوند کاوه او د حالنامې هغه نسخه چې د
دبستان مذاهب مؤلف استفاده ترې کړې، له ده سره وه
او اټکل کېږي چې دميا واصل روښاني او دبستان مذاهب
دمؤلف ليدنه کتنه تر ۱۰۵۷ کال وروسته او تر ۱۰۶۳ هـ و کال
مخکې شوې ده (۲).

۱/۳۰ - د واصل پښتو دېوان :

د واصل د اشعارو بشپړ دېوان لاتر اوسه لاس ته نه دی
راغلی، خو د نورو روښاني شاعرانو د دېوانونو
له مخې اټکل کېږي چې ده به هم لوی دېوان درلود. د واصل
يوانې يوه بوللې او پښلس غزلې دملا اختر له بياض نه داستاد -

(۱) د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخې، ۱۱ - ۱۲ مخونه.

(۲) وگورئ: د واصل روښاني د څو شعرونو سرچينه، استاد عبدالکوکړ شاپور.

عبد الشکور رشاد په زیار تر لاسه شوی چې د خوش شعر ونه په نامه
 در و بنان سمینار له پاره د پښتو ټولني له خوا خپري شوی او
 د واصل د دېوان يوه بشپړه نسخه بناغلي هېواد مل دهند په
 رضالا يبريس کې ومونده چې په ۱۱۸۶ هـ ق کال ملا عطاء الله
 ليکلي او (۹۸) پاڼي لري (۱).

۳۱/۲ - د واصل الفنا مې :

د واصل درې الفنا مې چې له الف نه تر يا پورې د مريح
 په بڼه ويلی شوی دی او په هر بند کې يې يو يو حرف عرفاني
 تفسير لري د عبد الغني کاسي په جونگ کې خوندي دي چې
 د کاتب الحروف په سرينه او تصحيح د کابل پښتو ټولني له
 خوا په ۱۳۶۰ هـ ش کال د کابل مجلې خپري کړي دي .

۳۲/۲ - د واصل دري شعرونه :

پوهاند رشاد ليکي : د تاشکند په خطي کتابخانه کې د دېوان
 په نامه يو کتاب خوندي دی، د دې دېوان شروع داسی شوی ده:
 منکشف شد تار موز علم الاسماء من
 ماسوی الله در نياید در نظر اصلا من
 د کتلاک مؤلف ورته کتبی دي : د دادیوه هندي شاعر -

(۱۵) : دهند د کتابخانې پښتو قلمی نسخې، ۱۰۳ مخ .

د پاپا سی اشعار و مجموعه ده (۱) موږ چې دې ته وگورو چې
روښانیانو په خوش بو لیکني کولای شوې نف و یلای شو چې
بنایي و اصل به دري شعرونه هم ویلي وي ، خوبیا هم خود
نسخه و نه کله شی پر پکړی حکم نشو کولای .

(۸) خواجه محمد روښانی

خواجه محمد یو بل روښانی شاعر دی چې په حالنامه
کې یې یادونه شوې ده .

۱۲۳- د خواجه محمد شعرونه:

د حالنامې په ۴۰۹ مخ کې د خلیفه خواجه محمد شعرونه
راغلی دي ، سره له دې چې دا اشعار کاتب غلط لیکلی خو بیا
هم لوستل کېدای شي ، ژبه یې کندهاری ده او د شعرونو
بحر یې لنډ دی .

مانه یو جونگ لاس ته راغلی چې په پېښور کې بنایسته خان نومی
کښلی دی ، په دې جونگ کې د خواجه محمد په نامه پاړسي خوندی
وو ، دا شعرونه دوه ډوله وو ، یو ډول یې لنډ بحر کې په یو خط

(۱) : وکی سی : د همدې شعرونو سرچینه ، ۱۶ مخ .

(۲) : روښانیان یاد مغلوتاریکیان ، ۱۱۹ مخ .

دول لیکل شوی وو، چې دواړو دولو بېلې - بېلې بڼې درلودلې او د یوه شاعر نه بکاره کېدل، خو کله چې د خواجه محمد له - دېوان سره مخامخ کړل نو دل هلمته وموندل شول. اوس چې دا موضوع رابرسېره کېږي زه فکر کوم چې دا خاص ډول شعرونه دې چې په لنډېجر کې ویل شوي دي د همدې خواجه محمد وي چې د کتاب او راغونډوونکي له خوا به د بڼگین په دېوان ورکړ شوي وي او یا هم شریکه چې خوا به محمد بڼگین پخپله د تصوف او سلوک د لارې لاروی ؤ، نو ښایي چې دې به د باین یل پیر د کورنۍ سرید ؤ، دا خبره په دې هم پیاوړې کېږي چې بڼگین د باین یل د ښان مخلصان وواو خصوصاً دده د اېو بیت خو دا ټول لاپسې پیاوړې کوي:

پیر ښان د میان علی د میان پنجوشه

هسې پورته پسې تللی د ازغیر دی (۱)
 او هم خواجه محمد بڼگین د عالمانی د راغونډونکي معاصر او د وار د اړیک زب پوښتې لاروی دی

(۹) کریمداد

کریمداد دروښانی کورنۍ یا ښانانی لارې یو تکړه غږی دی چې د دېوان تر لاسه کېدلو یې له نفوسو سره نه راویوست، فکر کېده چې دی به د جلال الدین زوی کریمداد (چې د باین یل ښان لسی دی) وي، خو په پای کې کلام کې یې د « بڼگین » ټکي دېږي -

ددی خیال مائی و رانہ کپی ده (۱)

۱/۳۴- دکریمداد دینتو شعرونه:

دکریمداد رو بنائی دینتو شعرونه نیمکری دپوان تراسه شوی
 چي د انديا آفس لندن په کتابتون کي ساتل کيږي، له دې دپوانه
 دپېښور پښتو اکیله یحیٰ نقل اخستی او خپور کړی یې دی (۲).
 ددپوان سرلیک «توک پورې رسېدلې او دانکار وي چي
 دده دپوان یوه برخه حتی زیاته برخه نیمه خوا شوې ده، حکم
 مون وینو چي داکثر و شاعرانو دپوه و، هر ی،» په دیفو کي
 دپري غزلې خوندي کيږي.

دکریمداد شعر خون او روان دی، خای په خای یې لکه
 دنور و روښانیانو غوندي دکامل پي وجود ضروري کيږي
 او بايزيد روښان یې ددين سقراط بللی دی (۳).

۲/۳۵- دکریمداد پاپسی وینا:

دکریمداد دپښتو دپوان په پای کي د ده پاپسی وینا هم-

(۱): دکریمداد دپوان سرلیک.

(۲): ددپوان دپښتو اکېډمی له خوا په ۱۹۹۳ کال په سلو مخو کي خپور شوی
 او په سرلیک کي یې دده په ژوند او وینا عالمانه او محققانه رڼا اچول شوې ده.

(۳): دتفصیل له پان وگورئ: دکریمداد دپوان.

راغلي ده او بنايي چې پاړسي وينا يې هم پوله نه وي تر لاسه شوي او له منځه تللي وي .

د کريمداد په دري شعر و نوکې دده نوم نشته بلکه دعيتي په نامه راغلي دي او هم په دې شعرونو کې خان عيشي بنگبسي لې خو ترکنده نه ده چې ددې د پوان مصحح بناغلي خيال بخاري - دا کلام يوانې له دې امله چې د کريمداد له د پوان سره موبني راغلي ، دده بولي او که بل کوم دليل هم لري .
په هر حال تر اوسه دا وينا هم دده بله کپني او موبني د کريمداد پاړسي وينا بولو .

۱۱) قادر د اړو بڼاني

قادر داد هم يو رو بڼاني شاعر او دخونې وينا تښتن دی ، د ورکې وينا ساپدا کېدو او په خيبر ادب او ورکه خزانه ، کي يې خوندي کېدلو داد ب په نهمې وپېژانده ، دی هم درو بڼان دکورنۍ غړی او دده کودی ؤ ۱۱۱ .

۱/۳۶ - قادر داد شعرونه :

د قادر داد پوله وينا لاتر اوسه نه ده تر لاسه شوې ، يوازې -

۱۱) : وگورئ : ورکه خزانه ، ۳۹۴ ، ۲۹۵ ، ۲۹۶ مخونه .

پنځلس پارکي يې په وړکه خزانه کې راغلي دي ، شعر يې خون،
روان او د روښاني لارې روښانه نونګي دي او هم دده په شعر
کې د مينې سوي ترانې راغلي او پر روښاني ادب يې عشقي وينا
هم وړنځي ته کړې ده (۱) .

۱۱۱ اورکزی

اورکزی هم د روښانيانو يو متاخر شاعر دی چې
د دولسي پېړۍ په دوهمه نيمايي کې يې ژوند کاوه ، دده
وينا لومړی ځل د خيبراد او بيا وړکې خزاني خوندي کړې ده .
اورکزی يې نوم نه ښکاري ، برېښي چې دی به په قام او کړي
ؤ ، معلومه نه ده چې دده نوم به څه ؤ ، په گوته کې د
ښاغلي سيال کاکړ په کورني کتابتون کې د قابل اورکزی
په نامه يو دېوان خوندي دی چې د احمد شاه بابا په وخت کې
ژوند کاوه (۲) ، اوله روښاني اورکزي سره يې د ژوند
وخت يو دی نو کېدای شي چې قابل اورکزی همداروښاني -

۱۰۱ دده وينا او دده د پېژندګلۍ له پاره وګورئ: خيبر ادب ، ص ۱۰۱
شينواری ، ۱۹۵۸ع کال ، له ۳۶ تر ۴۲ مخ پورې ، وړکه خزانه لومړۍ

۱۹۹۰ع ، له ۲۰۹ تر ۲۲۲ او ۳۹۵-۳۹۶ مخونه .

(۲) : د اخبره ښاغلي سيال کاکړ نامه کړې ده .

اورکزی وی ، خوبیا هم داخبره هله سپینیدی سی چی د قابل
اورکزی دیوان ولوستل شی .

۱۳۷- داورکزی شعرونه :

اورکزی د دیوان خاوند بڼکاري ، خوان عشقی شعرونه
لري ، خومون ته یې دکو توپه شمېر شعرونه لاس ته راغلي دي
د رو بڼانه لارې تکړه لاروی او درو بڼان پیر کلک علاقمند
دی ، وایي :

رامد د بایزید مکین کړا په تقوی کې می متین کړه
د عقبی د معاش فکر ، همدده په رهبری کړم

«۱۳۸» شیخ آدم روستانی

آدم د پښتورغونې دیوان لرونکی شاعر دی چې په یوولسمه
هجري پېړۍ کې یې ژوند کړی او د اشخړ په شا وخوا کې
استېدلی دی ، دا ورنگ زېب دواکمنۍ په وخت کې یې ژوند کاو
او خوانه شعرونه یې ویلي دي .

۱۳۸- د آدم دیوان :

له آدم نه یو بشپړ دیوان پاتې دی چې نسخه یې ښکړتیاي
او لوېدیځ لري ، تر لاسه شوې پاڼې یې ۱۰۸ دي او تر لاسه شوې-

وینایې دوو نیمونزو بیتونو ته رسېږي او وایي :
د دوو بین قلا به کرم پرې دې وې وې
برکت هې په اواز کې د کامل شسته ۱۱

۱۲) میرخان روښاني

میرخان هم یو لرغونی روښاني شاعر دی چې میړنا-
حنان د روښاني شاعرانو په ډله کې یاد کړی دی او د دولت
په دېوان کې یې یوې اوږدې قصیدې ځای نیولی دی.

۱/۳۹ - د میرخان دېوان :

د میرخان د دېوان یوه نسخه په تاجکستان کې له عبدالغني
میرزایف سره وه چې تر اوسه سپړله شوې او خپله شوې نه ده ده.

۱) ادبي ستوری ، د لیکوال اش ، دوهم ټوک ، ۱ - ۲۴ مخونه .

۲) هدا پورتنی اش ۲۵ - ۲۸ مخونه .

(٤)

روښاني دولت ليکني

روښانيانو په پښتو ادب کې داسې لاره پرانستې ده ، چې
حتی دده مخالفانو هم په دې لاره له تلو نه ډډه نشو کولای ،
اخوند در وېزه خان مجبور ګانه چې لکه د بايزيد روښان
غوندې مسجع نثر و ليکي او زامنو او ملګرو خويي پخپلو ليکنو
کې حتی په هغه لاره هم پيل ايشي چې در وېزه هغه د بايزيد
روښان د کفر دليل ګانه لکه وحدت الوجود چې در وېزه د دې
د کړکېچد په وينا کې هم په ډاګه خوله تائيد شوی او دا کار
هم ثابتوي چې له روښانيانو سره در وېزه يانې مخالفت د دين
او عقيدې په اساس نه بلکه در وېزه او د پښتنو د نښتو په لاسه و .
له دې نه چې تر شوی د پخوانيو وينا والو حيني داسې وينا کې
هم شته چې ظاهر خود روښان پير او روښاني لارې يا دونه
نه لري ، خود وينا الفاظ او محثي يې دا شاهدي و رکوي .

چې دا ويناوال هم د روښاني روښانه لارې لاروي دي او -
 دلته دڅو همدغسې ويناوالو د ويناو او ليکنې يادونه کېږي .
 زه اټکل کوم چې دا کسان هم روښان وو خو څرنگه چې د وينا
 په ترلاسه شويو نمونو کې يې صراحت نشته نو ځکه پر پکړۍ
 حکم نه پرې کوم او دا وږو او پلنو څېړنو په هيله يې دوي
 ليکنې پلمنه کې لېندويان درانځام :

« اخوند ميا داد »

اخواند ميا داد د پښتو صوفي شاعر دی چې د اټکل له مخې يې
 په يوولسمه پېړۍ کې شونډ کاوه ، موم په روښاني
 شجره کې د بايزيد روښان يولسمې چې د جلال الدين نوي دی ،
 د ميا داد په نامه پېژنو او همدروښان په پلارنځه شجره کې دده
 يو دتره کوموسې هم ميا داد نومېږي .

۱/۴ - د ميا داد شعرونه :

د ميا داد يو هغه شعر چې د عبدالغني کاسي له جونگ نه
 زمالاس ته راغلی دی روښاني جوله لري او د خاصې صوفيانه
 حلقې (چې مخکې ياده شوه) سره اړه لري ، همداران دده څو
 شعرونه د ملا ښايسته خان په جونگ کې هم شته (چې ما په
 ادبي ستورې کې خوندي کړي دي) قاضي عبدالمحليم اش د —

دشېخ رحمكار كا كا صاحب خليفه كهنې او د اتمانز ويني بنودلی
 دی، دده د ژوند زمانه يې له ۱۱۰۰ هـ ق كال نه راوروسته
 اېټکل كړې ده، زه له دې كبله چې دده يو تر لاسه شوی شعر
 د خاصې صوفيانه خلقې سره اړه لري اېټکل كوم چې اخوند مياداد
 به روښاني شاعر ؤ، دده د پوهان يوه نسخه په كهنه كې د ښاغلی
 سيال كا كړ په كتابتون كې خوندي ده (۲)، نوكله چې دا نسخه
 وڅېړل شي امكان شته چې داسې ټكې تر لاسه شي چې دده په
 روحانيت سره پېره دده روښانيت هم ترې تر كوتل شي.

(۲) شېخ فرید

شېخ فرید همدارغونې شاعر دی او د وينا پيژنان
 پاتې دي.

۱/۴۱ - د شېخ فرید شعرونه:

دده يو شعر ښاغلی اش په خپل ټېر هېر شاعران كې خوندي
 كړی اوله يوه هغه جوړنگ نه يې چې په قصود كې ليكلی شوی ،
 راخيستی دی .

خړنگه چې له يوې خوا په ټېر هېر شاعران كې (۳) دده -

(۱): ټېر هېر شاعران ، اش ، له ۲۹ مخ نه وروسته .

(۲): دا خبره سيال كا كړ راته كړې ده .

(۳): ټېر هېر شاعران ، ۲۷ مخ .

راغلی شعر دروینانی صوفیانه خلقی د شعرونو په چوکاټ کې ویل شوی او له بلې خوا په روینانیان د مغلو تاریخیان (۶) کې د شیخ فرید په نامه یو سړی د میا روینان له مریدانو شمېر کېل شوی نو ځکه اټکل کېږي چې دا شاعر به هم روینانی او دروینانیت د روینانه لارې لاروی وي.

(۳) اخوند مصري

۱/۴۲ - داخوند مصري شعرونه:

د عبد الغنی کاسي په جونگ کې داخوند مصري یو شعر خوندي دی چې دروینانی خاصې صوفیانه ^{خاتیش} شعر و نو په چوکاټ کې ویل شوی او ما په ادبی ستور کې چې خوندي کې دی، د د ه داروینانی ډوله شعر هم ښيي چې اخوند مصري به هم روینانی شاعر و.

(۴) آدین

۱/۴۳ - د آدین شعرونه:

د کاسی په جونگ کې د آدین په نامه هم د خاصې صوفیانه

۴۱: روینانیان د مغلو تاریخیان ۱۵۲ مخ ۲۱۰؛ ادبی ستوری، ۱۲-۱۳ مخونه.

حلقې يو شعر شته چې ما په ادبي ستوري کې خوندي کېږي دى“
فکر کېږي چې د اشاعر په همدرو بڼان د لارې تلوېکى و .

(۵) آزاد

۱/۴۴ - د آزاد شعرونه:

د آن ادبي شعر چې د صوفيانه حلقې د شعر و نو په خاص
چوکاټ کې ويل شوى د کاسي په جونگ کې خوندي دى او ماترې
راخيستی (۲)، د شعر بڼه او د فکر د وليدې دواړه د دې اېتکل لار
هواروي چې آزاد دې روښاني شاعروي .

(۶) سعيد

۱/۴۵ - د سعيد شعرونه:

دولت روښاني شاعر په يو بيت کې دارزانی، ميرزا، او
مخلص روښاني شاعرانو له نوم نه وروسته د احمد او سعيد
نومونه هم راوړي :

۱۱ : وگورئ : ادبي ستوري ، ۱۵ مخ .

۱۲ : همدا اش ، ۱۷ مخ .

او ارڼائی، میرزا، مخلص، احمد، سعید دی «۱۱»
 او د ابیني چي احمد او سعید هم روښاني شاعران وو، خو
 وینایي چېرې نه وه، د کاسي په جوړگ کې د سعید په نامه
 یو تصور فی شعر خوندي دی چې ما په ادبی ستوري کې د سعید-
 خلیل په شعرو کې راوړی دی (۳)، خودده د شعر جوله او د
 دولت شاعر د اپورتنی بیت د دې اټکل ځای پیدا کړي
 چې د اشعر دې د هدی سعید وي او زه د پیر بکر و سندرې
 تر پیدا کېدو پورې په دې باب پیر بکر ی حکم
 نه کم.

(۷) احمد

۱/۴۶ - د احمد شعر و نه:

د دولت په پورتنی بیت کې د احمد نوم هم شته، چې -
 ښایي دا به هم روښاني شاعر وي، د وینا پته یې چېرته
 نه وه، خود کاسي په جوړگ کې د احمد په نامه یو شعر
 خوندي دی او له بهی نه یې ښکاري چې د اشعر به دروښاني -

(۱) : وگورئ : د دولت لوانی د پوان.

(۲) : وگورئ : ادبی ستوري ، ۲۲ - ۲۳ مخونه.

فكري مکتب او د همدې احمد شاعر وي ، د دې شعر لومړي
بيت داسې دی :

جنت يې روح کړه په زړه کولو چي پکې ناستې د جنت جوته
په هر حال د دې کسانو په باب پر پکړي حکم نه کوم ،
د دوی وينا وې روښاني ډوله او دوی روښان ډوله
وينا وال بولم او باوري يم چي د پښتو ادب دميتانو
راتلو نکی ادبي هڅې او خپرنې به د موضوع ښه روښانه
کړي .

د دې رسالې اخځليک

- ۱ - خير البيان د بايزيد و بنان ، عکسې چاپ ، کابل ، د کابل پوهنتون
د ادبياتو پوهنځي ، ۱۳۵۳ ش
- ۲ - خير البيان ، د بايزيد انصاري ، د پښتو اکېډمۍ خپرونه ،
د حافظ عبد القدوس قاسمي په سرزيه ، ۱۹۹۴ ع .
- ۳ - دولت دېوان ، داستاد رشاد په سرزيه ، د پښتو ټولني خپرونې ۱۳۵۳ ش
- ۴ - د واصل و بناني خوشخبرونه ، د پوهاند عبد الشکور رشاد -
په سرزيه ، د پښتو ټولني خپرونه ، ۱۳۵۳ ش .
- ۵ - در و بناني يوه بې نومه قلمي مجسمو ، د مرحوم دوست محمد بروج
د کتابخاني ، اوس د پښتو ټولني د کتابتون .
- ۶ - په ۱۱۴۲ کال کې د عبد الغني کاسي لاس کښلي مخزن ، د ليکونکي د کتابخاني .
- ۷ - په ۱۱۴۲ کال کې د عبد الغني لاس کښلي (بيانات افخاني) ، د وټوکه ،
د ليکونکي د کتابخاني .
- ۸ - مخزن ، د پښتو اکېډمۍ خپرونې ، د کاکاخېل په سرزيه ، ۱۹۹۹ ع .

- ۹ - دارذاتی دقلی دہون یونقل، د پینوا دکتابچی، ۳۱۸ مخه.
- ۱۰ - دارذاتی دنثر نقل، داستاد حبیبی دکتابتون.
- ۱۱ - دہون میرزاهد افغانی په ۱۳۳۳ هـ ق کال کې دکندهار په تاجرانو له خوا، د لاهور چاپ.
- ۱۲ - دمیرن اخان ددہون یوه نیمگری قلمی نسخه، دلیکونکی کتابتون.
- ۱۳ - دمیرزاخان انصاری دہون، ددهبش خلیل چاپ، ۱۹۵۹ع.
- ۱۴ - دہون کریمداد، دپښتواکېدمی خپرونې، دخیال بخاری په سرڼ، ۱۹۶۴ع.
- ۱۵ - تذکره الابراہم والاشرار، داخوند دروزہ، دنشروانشا خپرونه، ۱۹۹۰ع.
- ۱۶ - دہون خواجہ محمد بنگس، دپښتواکېدمی چاپ.
- ۱۷ - دملا بنایسته خان قلمی جوټک، دلیکونکی کتابتون.
- ۱۸ - صراط التوحید، دادارہ اشاعت سرحد خپرونې، ۱۹۵۲ع.
- ۱۹ - دپښتویوه بی نومہ قلمی مجموعہ، داطلاعات او کلتور وزارت دخطی کتابتون.
- ۲۰ - دروسی دہون انتخابات، دمیرزا دشرعی برخہ، ۱۸۳۷ع.
- ۲۱ - دپښتوادبیاتوتاریخ، دوہم ټوک، داستاد حبیبی، ۱۳۳۲ ل کال.
- ۲۲ - دروښانیاف ملی نهضت، داسلانوف، دخپرونوال محمد اکبر معتد ثابہ، دپښتوتولنی خپرونې، ۱۳۵۳ هـ ش.
- ۲۳ - دپښتوتربی زده کړې لارې، پښتواکېدمی.
- ۲۴ - دپښتوادبیاتوتاریخ، سناغلی رښتین، دادبیاتو پوهنې کتستنی چاپ.
- ۲۵ - تاریخ مختصر افغانستان، استاد حبیبی، دوہم ټوک، ۱۳۳۹ هـ ش.
- ۲۶ - روښانیان دمغلو تاریکیان، عبدالاکبرخان اکبر، پښتور.

- ۲۷ - روحانی رابطه اور روحانی تہون، قاضی عبدالحلیم اش، پېښور، ۱۹۶۵ء.
- ۲۸ - پښتانه د تاریخ په رښا کې، سید بهادر شاه، ظفر کاکاخیل، پېښور.
- ۲۹ - افغانستان در مسیر تاریخ، میر غلامی محمد عثمان، ۱۳۴۶ء، کابل چاپ.
- ۳۰ - د پښتو ادب تاریخ، بناغلی رښتین، کابل، ۱۳۲۵ ش.
- ۳۱ - ورکه خزانہ، هېش خلیل، دوهم ټوک، ۱۹۶۰ء، پېښور.
- ۳۲ - ورکه خزانہ، هېش خلیل، لومړی ټوک، ۱۹۶۰ء، پېښور.
- ۳۳ - تېر هېر شاعران، قاضی عبدالحلیم اش، ۱۹۶۳ء، پېښور.
- ۳۴ - د خیر ادب، مراد شینواری، پېښور، ۱۹۵۷ء.
- ۳۵ - پښتانه شعرا، لومړی ټوک، استاد حبیبی، ۱۳۲۰ ش، کابل.
- ۳۶ - ادبی ستوری، حبیب الله رفیع، پښتو ټولنه، ۱۳۵۲ ش، کابل.
- ۳۷ - د پښتو پخوانی تذکرې، حبیب الله رفیع، تاریخ ټولنه، ۱۳۵۰ ش، کابل.
- ۳۸ - کابل مجله، د ۱۳۴۲ ش کال، لومړی ګڼه، د بناغلی رښتین مقاله.
- ۳۹ - پښتو مجله، د پېښور پښتو اکیډمی، لومړی کال، څلورمه ګڼه د حافظ عبد القدس قاسمی مقاله.
- ۴۰ - پښتو مجله، د پېښور پښتو اکیډمی، ۲ کال، څلورمه ګڼه، د
داکټر محمد شفیع لاهوری د مقالې: (بایزید انصاری) پښتو ژباړه،
(د مولانا عبد القدوس په وسیله).
- ۴۱ - آریانا مجله، ۲۸ کال، ۶ ګڼه، دار و انباد دوست محمد بریڅ -
د روښان د مکتب دیوه ناپېژندلی کتاب، تر سرلیک لاندې مقاله.
- ۴۲ - کتاب مجله، لومړی کال، لومړی ګڼه، د لیکونکی «د پښتو سیوه -
بی نوم» قلمی مجموعې مقاله.

- ۴۳ - هېواد ، ۳۲۶ لړکال ، نمری ، د بناغلی رښتین د قلمونو نسخې
د پېژندګلوی مقاله .
- ۴۴ - د بریتانیا د کتابتونو د پښتو خطي نسخو کلاک ، لندن ، ۱۹۶۵ع .
- ۴۵ - داروآباد استاد پوهاند عبدالحي حبيبي یادداشتونه .
- ۴۶ - د پیاوړې فولکلورېست او په پښتو مین لیکوال بناغلی ولي محمد -
سیال ګاګر یادداشتونه .
- ۴۷ - د بناغلي زلمي هېواد مل یادداشتونه .
- ۴۸ - دهند د کتابخانې پښتو خطي نسخې ، زلمي هېواد مل ، ۱۳۶۳ ش .
- ۴۹ - ادب ستوري ، دوهم ټوک ، ۱۳۵۹ ش ، کابل .
- ۵۰ - خير البيان ، د حبيب الله رفيع په سرينه ، د قاسم بنوي چاپ ،
۱۹۸۵ع ، پېښور .

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**